

Kriz Yönetimi Açısından Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı Ve Güncel Değeri*

Muammer BAYRAKTUTAR**

Özet

Ortadoğu'da yaşanan iç çatışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan göç dalgası ve göç sorunu insanî, toplumsal, ekonomik, siyasi, hukukî vs. yönlerden bölgesel ve küresel bir krize dönüşerek varlığını sürdüren bir mesele haline gelmiştir. Yaşanan göç sorunlarının çözümü ise, her şeyden önce başarıyla yürütülmesi gereken bir kriz yönetimine ve anlayışına bağlıdır. İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in (sas) yaşadığı döneme baktığımızda, kendisi ve kendisine inanan arkadaşlarının da benzer sorunlara muhatap kaldıkları görülmektedir. Bizatihi kendisi de bir Muhâcir/göçmen olan Hz. Peygamber'in, göç hâdisesine ve göçten kaynaklanan sorunlara yaklaşım tarzı ve çözümleri, günümüzde yaşanan benzer sorunların çözümüne yönelik katkılar sunabilecek bir değere ve öneme sahiptir. Bildiride öncelikle kriz ve kriz yönetiminin anlamı ve mahiyeti hakkında bilgiler verilmiş, akabinde Hz. Muhammed ve ilk İslâm toplumunun yaşadığı göçlere değinilmiştir. Bu arada Hz. Muhammed'in kriz yönetiminde gözettiği temel ilkelere vurguda bulunularak, göç sorununa ve göç sorunundan kaynaklanan krizlere nasıl baktığı, bu hususta ne tür çözümler ürettiği, sonuçta söz konusu sorunlara pozitif bir yaklaşım sergileyerek nasıl birer fırsata ve olumlu gelişmelere çevirdiği araştırılmış ve incelenmiştir. Göç sorununa ilişkin Hz. Muhammed tarafından ortaya konulan ilke ve uygulamalar, halen yaşanmakta olan güncel göç sorunlarının çözümüne sunabileceği katkılar açısından da değerlendirilmiş, konuyla ilgili bazı tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Hadis/Sünnet, Hicret, Kriz, Kriz Yönetimi

The Prophet Mohammed's Approach to the Problem of Immigration in Terms of Crisis Management And its Current Value

Abstract

The migration issue and movement, which occurs as a result of domestic conflicts in the Middle East, has become a current matter by turning a regional and world-wide crisis in

* Bu çalışma, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi tarafından 28-29 Nisan 2016 tarihlerinde Kilis'de düzenlenen, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu adlı konferansta "Kriz Yönetimi Açısından Hz. Muhammed ve Göç Sorunu" başlığıyla sunulmuş biçimi olup, bazı ilavelerle yeniden gözden geçirilerek hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı öğretim üyesi, muammerbayraktutar@hotmail.com, (0356) 252 1515 -3434.

many aspects such as human, social, economic, political, judicial, etc. First of all, solutions of the immigration depend on a crisis management that should be conducted effectively. As can be seen in the period of the prophet Mohammad, he and his companions had similar migratory problems. As an immigrant by himself, the Prophet Mohammad's approaches and implications regarding migration and migration-based problems have a considerable importance which could make contributions to the current similar problems. In this paper, first, the meaning of crisis and crisis management are discussed, and then the immigration movements of the prophet Mohammad and first Islam society are addressed. Meanwhile, emphasizing on the prophet Mohammad's fundamental principles in crisis management, this paper examines his perspective on migration issue and migration-based crises, his solution implications, and how he figures the problems out and makes them opportunities by showing a positive approach. Also, this paper also assesses the Prophet Mohammad's principles and practices related to migration issue in terms of their contributions to the solution current migratory problems, and thereby it makes some determinations and suggestions.

Key Words: The Prophet Mohammed, Hadith/Sunnah, Immigration, Crisis, Crisis Management

Giriş

İnsanlık tarihinde krizlerin başlangıcını ilk insana kadar götürmek mümkündür. İnsanlar her dönemde bireysel, ailevî ve toplumsal hayatlarında muhtelif buhranlarla ve krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu bakımdan kriz ve sorunlarla karşılaşmaksızın hayatını sürdüren bir birey ve toplumdaki bahsetmek güçtür. Krizler hayatın bir parçasıdır. Yaşadığımız dünyada şuan olduğu gibi gelecekte de muhtelif krizler sözkonusu olabilecektir. Zira insan ve toplumların var olduğu bir dünyada, farklı sebeplerden kaynaklanan kaos ve krizlerin olması kaçınılmazdır. Yaşadığımız dünyada bugün insan ve toplumlar siyasî, ekonomik, sosyal, hukukî, askerî, insanî, manevî vs. alanlarda ulusal ve uluslararası düzeylerde bir çok kriz ve buhranla karşı karşıya bulunmaktadır. Zira bazen iki insan arasında, bazen insanlar arasında, bazen insanla toplum arasında, bazen toplumlar ve devletler arasında kriz yaşanabilmektedir. Bazen bizzat kurum ve kuruluşların, şirketlerin ve devletlerin bizzat kendileri krize düşebilmektedir.

Yine öngörülebilir krizler olabildiği gibi, hiç öngörülmeyen ve beklenmedik anda ortaya çıkan kriz ve sorunlar da olabilmektedir. Şu halde krizlerin patlak vermesine tamamen mani olmak ve krizsiz bir dünyada yaşamak mümkün görünmediğine göre, bu durumda yapılması gereken, sorun ve krizlerin çözümüne odaklanmak, en az hasarla krizleri aşmanın çarelerini araştırmaktır.

İnsanlık tarihinde farklı mekan ve zamanlarda birbirine benzer kriz ve sorunların yaşandığı da bir gerçektir. Dolayısıyla farklı toplumların, karşılaştıkları benzer sorunları aşma konusunda ortaya koydukları çözümlerden ve yaşadıkları tecrübelerden istifade etmek, mevcut benzer sorunların çözümüne katkı sunabileceğini söylemek mümkündür.

Günümüzde ülkemizi, bölgemizi hatta tüm dünyayı yakından ilgilendiren sorun ve krizlerden biri de, Ortadoğu'daki iç çatışmaların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yaşanan göç sorunudur. Söz konusu çatışmaların doğurduğu güvensiz ortam, bölgede yaşayan milyonlarca nüfusun daha güvenli ülkelere ve bölgelere göç etmelerine neden olmuş; neticede ciddi bir göç dalgası başgöstermiştir. İnsanlar göçmen ve mülteci statüsünde yakın ve uzak diğer ülkelerde hayata tutunmaya çalışmaktadır. Bu arada binlerce göçmenin de göç yollarında ve deniz sularında hayatlarını yitirdikleri ve telef oldukları bilinmektedir. Bu bakımdan yaşanan göç sorunu ve krizi, çözülmesi gereken en güncel ve en mühim meselelerden birini teşkil etmektedir.

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed ve ilk müslümanlar da tarihte göçe maruz kalmış, farklı ülke ve şehirlere hicret etmek zorunda kalmıştır. Şu halde muhâcir bir peygamber olmasının yanısıra, kendisine tabi olan ilk müslüman toplumun bir önderi ve lideri olarak, Hz. Peygamber'in ve ilk müslüman toplumun maruz kaldığı göç sorununa ve krizine yönelik sergilediği yaklaşımlar ve çareler, günümüzde yaşanan benzer sorunların da çözümüne katkı sağlayabilecek bir öneme ve değere sahiptir. Dolayısıyla bu çalışmada, anahatlarıyla Hz. Peygamber'in tarihte hicret olarak bilinen göç olayından kaynaklanan sorunlara getirdiği çözümler incelenecek ve günümüz göç sorunlarına sunabileceği katkılara değinilecektir. Bu arada nihayetinde bir sorun ve krizden ibâret olan göç sorununa yaklaşımından önce, genel olarak Hz. Peygamber'in kriz yönetim anlayışına ve izlediği yöntemlere yer verilecektir.

I. Genel Olarak Kriz Yönetimi ve Mahiyeti

Kriz kelimesi sözlükte "bir toplumun, bir kuruluşun veya kimsenin yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran" olarak tanımlanmaktadır.¹ Ayrıca "kriz sözcüğü, "olağandışı ve olumsuz gelişme", "arzu edilmeyen ve içinden çıkılması zor durum", "bir işin, bir olayın geçtiği karışık aşama", "birdenbire ortaya çıkan kötüye gidiş ve tehlikeli an" gibi anlamlara gelmektedir."² Yine kriz kelimesinin "birçok insanı etkileyen, sıkıntıya, güçlüğü ve ölüme neden olabilen ciddi ve tehlikeli durumu ifade ettiğine dikkat çekilerek, kriz kavramı şu şekilde de tanımlanmıştır: "Kriz, bir ülkenin her türlü hedef ve menfaatlerini, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel hayatını olumsuz yönde etkileyen; aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan; karar vermek için zaman baskısının olduğu; yüksek oranda stres oluşturan; önceden önlem alınabilmekle birlikte tümüyle engellenmenin çok zor olduğu; iyi yönetildiğinde fırsatlara dönüştürülebilecek;

¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988, II, 919.

² Tutar, Hasan, *Kriz ve Stres Yönetimi*, Seçkin Yay., Ankara 2011, s. 4.

bozulan olağan durumu tekrar eski durumuna getirmeye yönelik; bir karmaşa ve güçlükler sürecidir.”³

Bu arada kriz kelimesi, olumsuz anlamının yanısıra, olumlu bir mana da ifade etmektedir. Çin alfabesinde kriz, iki sembolle ifade edilmekte olup, okunuş şekline göre tehlike ve fırsat anlamlarını ihtiva etmektedir.⁴ Dolayısıyla hem tehlike hem de fırsat anlamını birlikte ifade etmektedir. “Tehlike” ile krizin beraberinde getirdiği kayıplar, “fırsat” ile de ortada karmaşık ve içinden çıkılmaz bir problemin söz konusu olduğu, yine de her halükarda problemin muhtemel bir çözümünün bulunduğu kastedilmektedir.⁵ Diğer bir deyişle Çinlilerin asırlardan beri kriz kelimesini ifade etmek üzere kullandıkları “weiji” kelimesi, hangi kriz tehlike içeriyorsa ondan kaçınma, hangisi fırsat içeriyorsa ondan yararlanma anlamını ifade etmektedir.⁶ Nitekim son dönemlerde krizleri birer tehdit olarak algılayan yaklaşımların tersine, krizlerin önemli fırsatlar barındırabileceğini öne süren yaklaşım daha önem kazanmaktadır.⁷

Krizlerin aşılması ve sorunların çözümü ise her şeyden önce etkili ve başarılı bir kriz yönetimine bağlıdır. Kriz yönetiminin kendine özgü ilke ve özellikleri bulunmaktadır. Bunları göz önünde bulunduran bir kriz yönetimi, krizlerin etkilerini azaltabileceği gibi, krizlerin fırsata çevrilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan krizler gelmeden önce, krizlere karşı önlem almak kriz yönetiminde oldukça önem arz etmektedir. Zira “Krizin olduğu esnada krize önlem almak kadar kriz oluşmadan da önlem almak önemlidir. Krizlerin oluşmasını önceden tahmin etmek, krizin muhtemel sonuçlarını hafifletmek açısından önem arz etmektedir. İyi bir kriz yönetimi muhtemel krize hazırlanmayı, kriz esnasında krizin sonuçlarını hafifletecek kararlar vermeyi ve kriz sonrasında ise toplumu en az zararla kriz öncesi duruma döndürdürmeyi içermektedir.”⁸ Değişimler aynı zamanda topluma ve kurumlara çeşitli tehlike ve fırsatları birarada sunmaktadır. Burada başarı, büyük oranda söz konusu tehlike ve fırsatlara yönelik gösterilecek olan duyarlılığa bağlıdır. Bu durumda ve süreçte, tehlike ve fırsatların öngörü ve çeşitli tedbirlerle yönetilmesi önem arz etmektedir.⁹

³ Filiz, Erdinç, *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*, Alfa Aktüel Yay., İstanbul 2007, s. 4-7.

⁴ Filiz, *Kriz Yönetimi*, s. 4; Demirci, Ahmet Emre, “Örgütsel Krizlere İlişkin Algısal Farklılıklar”, (Sümer, Haluk & Pernsteiner, Helmut *Kriz Yönetimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009 içinde), s. 96.

⁵ Çelikhhan, Osman, “Uluslararası Kriz Yönetimi”, *Krizler ve Kriz Yönetimi*, Barış kitap, Ankara 2012, s. 5.

⁶ Keylânî, Abdullah İbrahim, *İdâretu'l-ezme, mukârabetu't-turâs ve'l-âhar, Kitâbu'l-Ümme*, sayı: 131, yıl: 29, Katar 2010, s. 37.

⁷ Demirci, “Örgütsel Krizlere İlişkin Algısal Farklılıklar”, s. 96.

⁸ Çelikhhan, “Uluslararası Kriz Yönetimi”, s. 6.

⁹ Tutar, *Kriz ve Stres Yönetimi*, s. 13.

II. Hz. Peygamber ve Kriz Yönetimi

Bütün peygamberler gibi, son peygamber Hz. Muhammed de temelde insanların maruz kaldıkları ve karşılaştıkları her türlü dinî ve dünyevî sorunların çözümünde yol göstermek, onlara önderlik ve rehberlik etmek üzere gönderilmiştir. Nitekim ilahî dinlerin gönderiliş amacı da insanların her iki âlemde de mutluluğa ulaşmalarını temin etmektir. İnsanlar ancak temel ihtiyaçları karşılandığında, kendilerini mutsuzluğa iten sorun ve krizlerin çözülmesi halinde, kendilerini huzurlu ve mutlu hissederler.

Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, onun bütün insanlığın kurtuluşu ve mutluluğu için gönderildiğinin en önemli delilidir. Bu sebeple, Hz. Peygamberin risâlet dönemine bir bütün olarak bakıldığında, yoğun bir hayat yaşadığı ve hayatının her safhasını, karşılaştığı ve yaşadığı sorunları, krizleri çözmekle geçirdiği görülmektedir. O başta davet ve tebliğle ilgili krizlerin yanısıra, sosyal, ekonomik, askerî, hukûkî vb. alanlarda çok sayıda krizle karşılaşmış ve bunların çözümü için mücâdele etmiş, sözkonusu sorunların çözümünde kendine özgü yöntemler kullanmıştır.¹⁰ Nitekim Hz. Peygamber'in Mekke ve Medîne dönemlerinde muhtelif krizler meydana gelmiştir. Hz. Peygamber kriz yönetimiyle ve uyguladığı stratejiler ile, kendisi ve ashâbı en az hasarla karşılaştıkları krizlerin üstesinden gelmeye muvaffak olmuşlardır. Hz. Peygamber krizlerin aşılması ve sorunların çözümü için plan ve stratejiler geliştirmiş, muhtemel krizlere karşı önlem almış, kriz ekipleri oluşturmuş, onları eğitmiş ve yönlendirmiştir. Bunun örneklerini Habeşistan'a ve Medîne'ye hicrette, kardeşlik anlaşmasında ve savaşlarda görmek mümkündür.¹¹ Hz. Peygamber'in hayatı davet ve tebliğinin maruz kaldığı krizleri başarıyla idâre etmesinin ve çözmeyişinin örnekleri ile doludur.¹² Bu bakımdan kriz yönetimi, her ne kadar çağdaş yönetim kavramlarından biri olsa da bunun ilke ve prensipleri İslâm kültüründe de mevcuttur. Örneğin Hz. Peygamber'in sünnetini yakından inceleyen kimse, konuyla ilgili çok sayıda yöntem ve ilke ortaya çıkarır.¹³

Hz. Peygamber ortaya çıkan sorun ve krizlerden daima müslümanları korumaya çalışmıştır. Kezâ krizlerin ortaya çıkması durumunda, krizlerin olumsuz etkilerini gidermeye ve durumu iyileştirmeye çalışırken, diğer taraftan da krizlerin tekrar etmemesi için koruyucu önlemler almıştır. Hz. Peygamber, krizlere daima çözüme amaçlı pozitif bir yaklaşım sergilemiş, krizlerden yeni krizlerin doğmasına fırsat vermemiştir. Dolayısıyla insanların yaşadıkları sorunlara ve krizlere onlarla

¹⁰ Huseyn Huseyn, *İdâretu'l-izmâtî'l-iktisâdiyye (Mevâkif min hayâti'r-rasûl (sas))*, Külliyyetu't-Ticâre, Câmiatu Ezher, tsz., s. 5.

¹¹ Şeyh, Susan Sâlim, *İdâretu ve mu'âlecetu'l-izmât fi'l-İslâm*, Dâru'n-neşr li'l-câmiât, Mısır 2003, s. 75.

¹² Hadârî, Meş'al Muhammed, *İdâretu'l-izmât fi'ilmî'idâretî'l-muâsır ve inikâsâtihâ fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Mısır, tsz, s. 2.

¹³ Bilâl, Yahya, "Nusûs kavâ'idîyye fi's-sünneti'n-nebeviyye li-idâretî'l-izmât", *el-İstişrâf ve't-tahtîti'l-müstakbelî fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Dubai 2011, s. 701.

birlikte muhatap olmuş ve krizleri aşmada birlikte hareket etmişlerdir. Hz. Peygamber insanları krizlere teslim olmaya çağırmamış, kaderde ne varsa o olur mantığıyla hareket etmemiş, aksine krizlerle mücadele etmiş ve krizlerin yaşanmaması için önceden önlemler almış, hazırlıklar yapmış, ortaya çıkması durumunda da en uygun tarzda çözüme cihetine gitmiş ve çözüme kavuşturmuştur. Zira İslâm'a göre kriz yönetimi, krizlerle mücadelede Allah'ın koyduğu yasaları ve sebepleri düşünme bilgi ve becerisine sahip olmayı gerektirir. Bu kanun ve sebeplere dayanarak krizlerle mücadele edilmeli, olağüstü durumların, mucize ve kerametlerin meydana gelmesi beklenmemelidir.¹⁴

Hz. Peygamber hayatın her alanında olduğu gibi kriz yönetiminde de en büyük örnektir. Hz. Peygamber, insanlık için her hususta ve alanda olduğu gibi, krizlerle mücadele ve kriz yönetimi konusunda da bir örnek ve rehberdir. Bu manada Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in örnek alınmasını ifade eden "Andolsun ki, Allah'ın Resûlünde, sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ve Allah'ı çokça ananlar için, güzel bir örnek (usvetun hasenetun) vardır"¹⁵ âyetinin Hendek savaşı gibi düşmandan kaynaklanan sıkıntı ve krizlerin had safhaya ulaştığı bir ortam ve atmosferin tam ortasında nazil olması, bu noktada oldukça dikkat çekicidir. Hz. Peygamber, krizlerden etkin olarak faydalanmada, olumsuz durumları olumluya çevirmede bizim için en güzel örnektir. Zira Rasûlullah'ın kriz yönetim anlayışının temelinde inanç, azim, Allah'a tevekkülün yanısıra sosyal tecrübelerden yararlanma yer almaktadır.¹⁶

Hz. Peygamber insanların sorun ve krizlerine duyarlı bir yaklaşım sergilemiştir. O, zorda ve sıkıntı içinde olan kimselere yardım edilmesine teşvik etmek suretiyle, esasında söz konusu kimselere krizlerinin çözümünde yardımcı olunmasını ifade etmiştir. Bir hadislerinde "Müslüman, Müslümanın (din) kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikeye atmaz. Kim din kardeşinin bir ihtiyacını karşılırsa, Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Her kim (bu dünyada) bir Müslümanın bir sıkıntısını giderirse bu sebeple Allah da onun kıyamet gününün sıkıntılarından birini giderir.." ¹⁷ buyurmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber "Sizden biri kendisi için istediğini, mü'min kardeşi için de istemedikçe gerçekten inanmış sayılmaz"¹⁸ şeklindeki sözleriyle bu tür durumlarda ashabına empati yapmalarını tavsiye etmiştir.

¹⁴ Keylânî, *İdâretu'l-ezme*, s. 29.

¹⁵ el-Ahzâb 33/21.

¹⁶ Keylânî, *İdâretu'l-ezme*, s. 29.

¹⁷ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. M. Zührey b. Nâsır en-Nâsır, Dâru tavki'n-necât, 2002, Mezâlim 3, İkrâh 7; Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. M. Fuâd Abdulbakî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût 1991, Birr 58, Zikr 38; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1998, Hudud 3, Birr 19; Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnâvût, M. Kâmil Karabellî, Dâru'r-risâleti'l-alemiyye, 2009, Edeb 46; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009, Mukaddime 17.

¹⁸ Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71.

Hız. Peygamber'in kriz yönetiminde izlediği ve sergilediği bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Nitekim bu yaklaşımlar, günümüz sorunlarının çözümüne katkı sağlayabilecek özellikler taşımasının yanı sıra, aynı zaman da evrensel bir nitelik arz etmektedir. Söz konusu yaklaşımlardan bir kısmını şu şekilde ifade etmek mümkündür.

1- Sebepleri ve Sonuçları Dikkate Almak: Hız. Peygamber hicret hadisesi dahil, her türlü sorun ve krizi aşarken sebeplere tutunan (esbâba tevessül) bir yaklaşım sergilemiştir. O, bütün hayatı boyunca, gayet itinalı ve titiz bir surette, sebepler ve neticeler ilişkisi içinde hareket eden bir tutum izlemiştir.¹⁹ Hamidullah'ın ifadesiyle "Allah kâinatı bir sebepler ve neticeler âlemi olarak yaratmıştır. O istemiştir ki, kendi rasulleri dahi herhangi bir kimse gibi emek ve gayret göstermiş olsunlar (sebeblere başvursunlar). Yine O, istemiştir ki insanlar, bu peygamberlerin emek ve gayretleri sonucu ortaya koydukları hazır neticelere göre değil de peygamberlerin belli durumda, belli bir hâdise içinde başvurdukları yapıcı rol oynayan sebep, âmil, emek ve gayretlere göre muhakeme yürütüp hükme varsınlar."²⁰ Bu sebeple Hız. Peygamber, sorunların çözümünde Allah'a dua ve tevekkülün yanı sıra, beşerî olarak yapılması gerekenleri en güzel şekilde yerine getirmenin gayreti içerisinde olmuş, kriz yönetiminde de beşerin tabii olduğu yasalara bağlı olarak hareket etmiştir. Zira o, beşer/insan bir peygamberdir ve örnektir. Allah böylece, onun örneğinde bize hedefleri nasıl belirleyeceğimizi ve planlayacağımızı, krizlere nasıl önlem alacağımızı, nasıl kriz ekibi oluşturacağımızı, herkese uzmanlığına ve yeteneğine göre rolleri nasıl dağıtacağımızı ve sonuçta belirlediğimiz hedef ve gayeye nasıl ulaşacağımızı öğretmektedir.²¹

Hız. Peygamber, kendi döneminde karşılaşılan sorunlara vahyin öncülüğünde sosyal, siyâsî, hukûkî, askerî vs. alanlarda en doğru kararları alarak ve en isabetli adımları atarak krizleri aşmış ve problemleri çözmüştür ve bu manada müslüman toplumlara örnek olmuştur. Bu arada Hız. Peygamber tüm mücâdelesini daima Allah'ın bütün evren için koyduğu yasalara bağlı kalarak sürdürmüştür. Bu da Hız. Peygamber'in yöntem ve metodolojisinin neden başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Hız. Peygamber'in yöntem ve metodolojisi; cihad/mücâdele, ictihad, düzen, düşünce ve Allah'ın evrenle ilgili koyduğu doğa yasalarına saygıdan ibârettir.²²

Hız. Peygamber'in hayatında bir çok sıkıntı ve krizi aşmada sebeplere tutundağına ilişkin çok sayıda örnek vardır. Bu hususta sadece hicret olayında beşerî planda ortaya koyduğu çabalar dahi sebeplere tutunmasına en güzel örnek

¹⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul 1990, I, 124.

²⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 123.

²¹ Şeyh, *İdâretu ve mu'âlecetu'l-izmât fi'l-İslâm*, s. 86-87.

²² Ebû Süleymân, Abdulhamid, *Müslüman Aklın Krizi*, çev. Yasemin Savur, Mahya Yay., İstanbul 2012, s. 108.

teşkil etmektedir. Hicret edeceğini gizli tutması ve sadece yakın dostu Hz. Ebûbekir'le paylaşması, önceden binek ve klavuz hazırlamaları, geceleyin evinden ayrılması, yatağında yatmak üzere Hz. Ali'yi bırakması, mağara da üç gün gizlenmeleri, Medîne'ye doğru izlerini kaybettirecek bir rota izleyerek yol almaları vs. sebeplere tutunmasının birer tezahürüdür. Bu nokta da o sadece, Allah'a dua ile ve tevekkülle yetinmemiştir.

2- Tedbir ve Önlem Almak: Hz. Peygamber'in kriz yönetiminde dikkat çeken bir husus, gelecekte yaşanması muhtemel krizlere yönelik olarak önceden tedbirler alması ve birtakım düzenlemelerde bulunmasıdır. O, birçok konuda, muhtelif zaman ve zeminlerde bu ilkeye göre hareket etmiş, yaşanması muhtemel olan birçok sosyal, siyâsî, iktisadî ve askerî vs. krizlerin önüne geçmiş veya krizlerin etkisini sınırlı bir düzeyde tutmayı ve aza indirmeyi başarmıştır.

Krizler üzerinde düşünmek, önlem almak ve planlı hareket etmek krizlerin çözümünde oldukça önemli bir husustur. Nitekim Hz. Peygamber'e atfedilen "*Tedbir gibi akıl yoktur*"²³ ifadesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu ifade, krizlerin etki ve sonuçlarını düşünerek, daha meydana gelmeden engel olma ve olası zararlarını ve kayıplarını aza indirmeye konusunda kriz yönetiminde düşünme ve fikir yürütmenin ne kadar önemli bir unsur olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁴ Hz. Peygamber'in "*Deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et!*"²⁵ sözü de yaşanması muhtemel sorun ve krizlere önceden tedbir alınmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in tedbir alma siyaset ve stratejisi, örneğin kendisinin ve arkadaşlarının maruz kaldıkları göç ve savaşlarda oldukça önemli faydalar sağlamış, krizleri daha az zararlarla aşabilmelerine imkân ve zemin hazırlamıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in hicret ve savaşlarının daha yakından incelenmesi durumunda, O'nun göç ve savaşlarda ne tür önlemler aldığı ve hangi stratejileri izlediği daha net görülecektir. Dolayısıyla onun sîretinde muhtemel hâdiselere ve olumsuz neticelerine karşı önceden önlem ve tedbir aldığına ilişkin çok sayıda örnek bulunmaktadır. Meselâ Hz. Peygamber'in daha Medîne varır varmaz, Yahudîlerle anlaşma yapması (Medîne vesikası), ilerde doğabilecek sorun ve krizlere önceden tedbir almaya yönelik bir adımdan ibarettir. Yine seriyyeler göndermesi, civardaki kabileler hakkında istihbârî bilgiler toplaması ve Kureys'in hareketlerini izlemesi önceden alınmış birer tedbir ve önlemdir.

3- Esnek Hareket Etmek: Yahyâ Bilâl'in ifade ettiği üzere, kriz yönetiminde önemli bir ilke de esnek düşünebilmek ve hareket edebilmektir. Esneklik (elastikiyet), yönetme ve kontrol etmenin kendisidir. Bir kimse uslûb ve yönteminde ne kadar çok esnekse, olaylara ve durumlara hükmetmesi de o kadar fazladır. İnsanın tepki ve yaklaşımları sakin, dengeli ve yerinde oldukça, hâdis ve durumlara esnek yaklaşma gücü de o kadar yüksek olur. Esneklik ilkesi, kriz

²³ İbn Mâce, Zühd 24.

²⁴ Bilâl, "Nusûs kavâ'idüyye..", s. 707.

²⁵ Tirmizî, Kıyâme 60.

yönetiminde sorunların çözümüne yönelik planlar oluştururken oldukça önem arz etmektedir. Öncelikle planlayıcının elinde, her bir durum için ihtimal ve varsayımları içeren farklı alternatiflerin bulunması gerekir. Aksi halde yaptığı tek planın daha başlangıçta başarısızlığa uğraması mümkündür. Zira aynı halin her halukârda sürdürülmesi her zaman mümkün değildir. Hz. Peygamber sorunların çözümünde tek bir çözümde ısrar etmemiş, bazı durumlarda tavizsiz bir yaklaşım sergilememiştir. Zira her problemin farklı çözümleri vardır. Ancak bu çözümlerden bazıları, uygulamada zorluk arz edebilmekte, bu da yeni sorunların ortaya çıkmasına veya mevcut sorunun öncekinden daha büyük bir krize dönüşmesine yol açmaktadır. Şu halde kişi düşüncesinde zihinsel esneklikten yararlanırsa, kriz yönetiminde çeşitli çözümler arasında mukayeseler yapar ve sonuçta problem ve sorunun çözümünde en kolay/en uygun olanı tercih eder. Hz. Peygamber'in esnek düşünme yetisiyle yaptığı da bundan ibârettir.²⁶

Hz. Peygamber'in sîretinde bazen kararlarında esnek davrandığına ve kolay olanı tercih ettiğine ilişkin örnekler bulunmaktadır. Nitekim "Rasûlullâh (sas) - dünya işlerinden- iki şey arasında muhayyer bırakıldığında, günah olmadığı müddetçe o ikisinden en kolay olanı tercih ederdi. Şayet bir günah olacaksa, o kolay işten insanların en uzak bulunamı olurdu"²⁷ şeklinde ki hadisi bu duruma bir örnektir. Hadis, Hz. Peygamber'in dünyevî konularda hak ve mübah dairesinde kalmak şartıyla, iki şeyden kolay olanı tercih ettiği ve bu hususta esnek davrandığını göstermektedir.

Esasen esneklik/elastikiyet, ilkelerden, dinî ve ahlâkî değerlerden ödün vermeye sebep dahi olsa, en rahat ve kolay olan çözümü tercih etmek demek değildir. Esneklikten maksat, insanın bir konuda anlayışını ve yaklaşımını sadece tek bir doğru ile sınırlandırmamasıdır. Böylece kişi, hayatın muhtelif durumlarında aklî yeteneğiyle, bazen orta yolu tutan, bazen değişime açık, bazen de en kolay olanı benimseyen bir yaklaşım sergilemiş olur.²⁸ Nitekim bunun Hz. Peygamber'in hayatında en iyi tezühürünü Hudeybiye anlaşmasında görmek mümkündür. Hz. Peygamber anlaşma yapılırken, müşriklerin müslümanların aleyhine görünen taleplerini olduğu gibi kabul eden bir tutum sergilemiştir. Sahabe ise Hz. Peygamber'in söz konusu tutumunu ve kararını kabullenmekte oldukça zorlanmış, hatta Hz. Ömer gibi bazıları açıkça tepki göstermiştir. Ancak bu hâdisede, Hz. Peygamber'in esnek bir tutum sergilemesi, ciddî bir stratejidir ve müslümanların lehine sonuçlar verebilecek mahiyette ileriye yönelik atılmış önemli bir adım ve karardır. Nitekim kısa zamanda da anlaşmanın İslâm'ın ve müslümanların lehine sonuçlar doğurduğu bizatihi müşahade edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber kriz yönetiminde zaman zaman stratejik olarak elastikiyetten de yararlanmıştı.

²⁶ Bilâl, "Nusûs kavâ'idiiye..", s. 713.

²⁷ Buhârî, Menâkıb 23; Edeb 80; Müslim, Edeb 20; Ebû Davûd, Edeb 5.

²⁸ Bilâl, "Nusûs kavâ'idiiye..", s. 714 (Ahmedî, el-Murûne, s. 3-4'den naklen).

4- Olumlu Düşünmek ve İyimser Olmak: Hz. Peygamber'in sîret ve sünnetine bakıldığında onun, olumsuz ve istenmeyen durumlarda ve kriz ortamlarında daima iyimser/optimist bir tutum sergilediği, kötümser ve karamsar/pesimist bir anlayış ve yaklaşıma kapılmadığı görülmektedir.

Hz. Peygamber, kriz anlarında geleceğe yönelik olarak iyimser bir bakış sergilemiştir. Daha doğrusu yaşanan krizlerin akıbetini düşünmüş ve krizden hayırlı neticelerin ortaya çıkması beklentisi içinde olmuş ve temenni etmiştir.. Bunun bir örneğini Taif'e yaptığı yolculukta görmek mümkündür. Mekke'de karşılaştığı zorluklar neticesinde o, davet için elverişli alternatif bir mekan arayışına girmiş, bunun için de Taif'e gitmeye karar vermiştir. Ancak Taiflilerin daha sert tepkileriyle karşılaşmış, zor durumda bir bağa sığınmak zorunda kalarak oradan ayrılmıştır. Allah o esnada dağlar meleğini ona göndererek eğer isterse Mekke'nin iki dağını üzerlerine kapayacağını söylemiş, Hz. Peygamber ise "Bilâkis! Allah'ın onların sulblerinden sırf Allah'a ibâdet edecek, ona hiç bir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim"²⁹ diye cevap vermiştir. Bu ise Hz. Peygamber, Taiflilerin tavrı karşısında kötümser bir düşünceye kapılmadığını göstermektedir. O bu noktada asla ümidini kaybetmemiş, karşılaştığı sorun ve krizin gelecekte olumlu gelişmelere vesile olacağına olan inancını muhafaza etmek suretiyle Allah'a niyazda bulunmuştur. Yine Sevr mağarasına sığındıklarında, Hz. Ebû Bekir'in yakalanacakları endişesine kapılması üzerine Hz. Peygamber'in "Üzülme! elbette Allah bizimledir"³⁰ diye dostunu teskin etmesi, o zor anlarda dahi olumsuz bir duyguya kapılmadığını, ümidini muhafaza ettiğini ve müspet bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır.

Olumlu düşünmenin hayatta başarılı olmada etkin bir rolü vardır ve stratejik düşünmenin bir parçasıdır. Dolayısıyla genellikle beklediğimiz ve tahmin ettiğimiz şeylerin çoğu gerçekleşir. Zira bu durum, beklentilerimize yönelmemizde bir sebep teşkil eder. Bu bakımdan bu hususta önem arz eden iyi ve güzel bir beklentiye yönelmektir.³¹ Bu arada Kur'ân'da, her zorlukla beraber, mutlaka bir kolaylığın bulunduğu ifade edilmesi³², her türlü zorluk, kriz ve buhran anlarında yine de bir kurtuluşun ve çıkış kapısının bulunduğu yönelik büyük bir müjdedir. Bu müjdeden yararlanmanın yolu, en başta olumlu bir bakış ve tavır sergilemeye bağlıdır. Zira krizlerin çözümünde olumsuz ve karamsar bir yaklaşım sergilemek, krizlerin çözümüne değil, ancak çözümsüzlüğüne neden olur. Çünkü krizler bünyelerinde hep zorluk ve sıkıntıyı değil, kolaylık ve fırsatları da barındırır. Bunları görebilmek ise ancak olumlu bir düşünce sergilemekle ve hadiselerle iyimser yaklaşmakla mümkündür. Abdullah b. Mes'ûd'a nispet edilen şu söz de bu hususa açıkça işeret etmektedir. "*Dikkatinizi kötü ve olumsuz şeylere yöneltmeyin.*"

²⁹ Buhârî, Bed'u'l-halk 7; Müslim, Cihâd 111.

³⁰ et-Tevbe 9/40.

³¹ Bilâl, "Nusûs kavâ'idüyye..", s. 708-710.

³² el-İnşirâh 94/5-6.

Çünkü bunlar, bu tür şeyleri düşünenlere karşı (onları kendine çekmek için) düşkün ve hırslıdır.”³³

5- Öncelikleri Dikkate Almak: Kriz yönetiminde önceliklerin dikkate alınarak hareket edilmesi önem arz etmektedir. Hz. Peygamber, Medîne’ye hicret edince birçok sorun ve kriz onu ve Müslümanları beklemekteydi. Bu sebeple Hz. Peygamber, muhtemel kriz ve sorunların ortaya çıkmasının hem önüne geçmek hem de önceden tedbir almak amacıyla, o an itibariyle daha önemli olan ve öncelik arzeden başlamak suretiyle adımlar atmış ve düzenlemelerde bulunmuştur. Bu çerçevede Mescid-i Nebevî’nin inşası, Muhâcirler ve Ensâr arasında kardeşlik, vatandaşlık sözleşmesi çerçevesinde Yahudilerle ilişkileri düzene koyma öncelikle attığı adımlardır. Akabinde içte de müşriklerin siyâsî varlıklarını tasfiye etmeye yönelmiştir. Bunları hayata geçirirken de, öncelikleri dikkate alan bir yaklaşımla hareket etmiştir.³⁴

III. Hz. Peygamber Döneminde Yaşanan Göçler

Hz. Peygamber ve ilk Müslümanlar da hicrete/göçe maruz kalmışlar; bunun sonucunda yaşadıkları şehri terk ederek başka ülke ve şehirlere hicret etmişlerdir. Aslında hicret peygamberlerin de ortak kaderidir. Nitekim Kur’ân’ın ifadesine göre Nuh, Lut, İbrahim, Şuayb ve Musa peygamberler kendisine iman edenlerle birlikte, kendi memleketlerini terk ederek başka diyarlara göç etmişlerdir.³⁵ Dolayısıyla son peygamber Hz. Muhammed de aynı kaderi paylaşmış bir elçidir. Hz. Peygamber ve ilk Müslümanların maruz kaldığı hicret hadisesi, sadece tarihi niteliği haiz bir olay olmayıp üzerinde düşünülmesi, ibret alınması ve istifade edilmesi gereken bir hâdiseden ibarettir.

Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde iki tarihî göç olayı yaşanmıştır. Birincisi Hz. Peygamber’in yönlendirmesiyle ilk müslümanlardan bazılarının Habeşistan’a hicret etmesi, ikinci ise Hz. Peygamber de dahil olmak üzere, Müslümanların Mekke’den Medîne’ye göç etmesidir. Müşriklerin Mekke’de uyguladıkları zulüm ve işkencenin günden güne dozunu artırması üzerine, artık Müslümanların can güvenliği tehlike arz etmeye başlamıştı. Hz. Peygamber Müslümanların yaşadığı emniyet sorunu konusunda şehirde alınabilecek bir tedbir ve başvuracak bir çaresi kalmayınca, Müslümanların yaşadıkları emniyet ve güvenlik krizini atlatabilmek amacıyla onlara şu öneri de bulunmuştur: *“Şâyet isterseniz ve yapabilirsiniz, Habeşistan’a sığının! Zira orada ülkesinde kimseye zulmetmeyen bir hükümdar*

³³ Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca’fer es-Sâmirî, *Mekârimu’l-ahlâk*, thk. Eymen Abdulcâbir, Dâru’l-âfâk’l-arabiyye, Kahire 1419/1999, s. 138.

³⁴ Aşmâvî, Muhammed İbrâhim, *“Fıkhu’t-tahtî li’l-mustakbel fi dav’i’s-sünne ve’s-sîre”*, *el-İstişrâf ve’t-tahtîti’l-müstakbelî fi’s-sünneti’n-nebeviyye*, Dubai 2011, s. 258.

³⁵ el-Bakara 2/50; el-A’râf 7/88; Yunus 10/73, 75-92; el-Hicr 15/65; Meryem 19/46; Tâhâ 20/77-78; eş-Şuarâ 26/52-67, 118; el-Ankebût 29/26.

*işbaşındadır. Orası bir doğruluk ve hakikat ülkesidir. Allah işlerde bir kolaylık verene kadar oturup kalın.*³⁶ Bunun üzerine bazı müslümanlar Habeşistan'a göç etmeye başlamıştır. Şu halde Habeşistan'a hicret, müslümanların karşılaştıkları işkence ve eziyet krizine bir çözüm olarak gündeme gelmiş ve icra edilmiştir. Aslında bu da yeni bir krizdir. Zira Habeşistan'a hicret eden Muhâcirler, aile ve aşiretlerinden uzak kalarak gurbette yaşama zorunda kalmıştır. Bunun da beraberinde getirdiği zorluk ve sıkıntılar olmuştur. Hz. Peygamber, Kureyş'in müslümanlara yönelik eziyet ve işkencenin dozunu artırması üzerine, müslümanların hayatını koruyacak tüm yol ve yöntemler üzerinde düşünmüş, kendine tabi olanları daima sabretmeye ve dayanmaya teşvik etmiştir. Bu arada artık Kureyş'in fiilî uygulamalarıyla karşı karşıya kalınmasından uzak durulması dışında, önünde başka yol kalmadığını görünce, vahyin de yönlendirmesiyle³⁷ ashabından bazılarının daha güvenli bir mekana göç etmelerine karar vermiştir.³⁸

Hz. Peygamber'in hicret yeri olarak Habeşistan'ı önermesi, bu hususta krizin çözümünde bir plan çerçevesinde hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Habeşistan Necâşîsi Ashame'nin semâvî bir dine mensup adaletli bir hükümdar olması, Arapça bilmesi, ayrıca ulaşım kolaylığı ve muhacirlerin malî sıkıntılarını daha rahat şekilde giderebilmeleri imkânı Habeşistan'a hicrette en önemli etkenleri teşkil etmiştir.³⁹ Ümmü Seleme'nin rivâyetine göre Mekke'de oldukça büyük sıkıntılar baş göstermiş, müslümanlara eziyet edilmiş, dinleri hakkında çeşitli imtihan ve musibetlerle karşılaşmışlar. Hz. Peygamber ise bu sıkıntıları onlardan gidermeye güç yetirememiş, bunun üzerine Habeşistan'a hicret etmelerini istemiştir. Hz. Peygamber'in müslümanların Mekke'de yaşadıkları krize çözüm olarak sunduğu Habeşistan'a hicret stratejisi başarıya ulaşmış ve olumlu neticeler vermiştir. Muhâcirler Habeşistan'da Kureyş'in eziyet ve baskısından uzak ve emin bir şekilde hayatta kalabilmişler ve Hayber'in fethinden sonra Medîne'ye dönmüşlerdir. Habeşistan'a hicretten ayrı olarak bu defa da Medîne'ye hicret başlamıştır. Zira Mekke'de kalan müslümanlara ve Hz. Peygamber'e karşı Kureyş'in eziyetleri, işkenceleri ve baskıları devam etmiş; eşi Hatice ve amcası Ebû Tâlib'in vefatı üzerine baskıları daha da artırmışlar, Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmayı düşünmüşlerdir. Bütün bu olumsuz gelişmeler üzerine Hz. Peygamber, yaşanan krizlere köklü bir çözüm bulmak amacıyla, Medîne'ye hicret edilmesine karar vermiştir.⁴⁰ Hz. Peygamber Medîneli müslümanlarla Akabe biatlarında yaptığı görüşmelerde, onlardan gördüğü destek ve davet üzerine Medîne'ye hicretin

³⁶ İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd., Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 1955, I, 321; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî, *es-Sünenu'l-kubrâ*, thk. M. Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût 2003, IX, 16; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 108.

³⁷ en-Nahl 16/41-42.

³⁸ Cemal, Sıddîka Muhammed Süleyman, *el-Hedyu'n-nebevî fi idâreti'l-ezmâti'l-ictimâ'îyyeti'l-âmmeh*, el-Câmiatu'l-Ürdüniyye, Ammân 2008, s. 40.

³⁹ Önkal, Ahmet, "Hicret", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 459.

⁴⁰ Cemal, *el-Hedyu'n-nebevî*, s. 43-49.

altyapısını hazırlamış, böylece güvenli bir mekân olarak gördüğü Medîne'ye müslümanların göç etmesi sağlanmıştır. Bu süreçte inen âyetlerle de müslümanlar hicrete teşvik edilerek yönlendirilmiş, hicret etmeyenler uyarılmıştır.⁴¹

Hiz. Peygamber ve ona tabi olan ilk müslüman topluluk Mekke'den ayrılırken tüm varlıklarını geride bırakmışlar ve beraberlerinde yalnız inançlarını götürmüşlerdir.⁴² Bu bakımdan "Mekke'den Medîne'ye hicreti Mekke'deki ilk müslümanlar için bir kaçış ve sığınma olarak görmek doğru olmaz. Esasında bu göç, Müslümanların onların nihai hedefi değil, aksine daha uzak ve büyük hedefler için bir başlangıçtır."⁴³ Ancak nihayetinde farklı maddî boyutları ve etkisi olan göç hadisesi, Muhâcir müslümanların bir takım sıkıntılara uğramalarına, sorunlar yaşamalarına sebep olmuştur. İşte bu noktada Hiz. Peygamber göçün sebep olduğu sorun ve krizlerin çözümü için önemli adımlar atmış ve düzenlemelerde bulunmuştur. Görünüşte bir sorun ve krizden ibâret olan göç olayı, İslâm'ın ve müslümanların lehine bir gelişme olarak tarihte yerini almıştır. Kısacası olumsuz bir tablo olarak zihne gelen tarihi hicret olayı, bir çok açıdan önemli gelişmelerin ve başarıların yaşanmasına vesile olmuştur.

IV. Hiz. Peygamber'in Muhacirlerin Göç Kaynaklı Sorunlarına Yönelik Bazı Çözümleri

Hiz. Peygamber evlerini, yurtlarını terkederek Medîne'ye hicret ve iltica eden, akabinde Medîneli müslümanlar (Ensâr) tarafından misafir ve himaye edilen Muhâcir müslümanlar, başta barınma olmak üzere çeşitli sıkıntılara maruz kalmışlardır. Nitekim Hamidullah bu durumu ve ciddiyetini şu sözleriyle ifade etmektedir: "Hiz. Peygamber, Medîne'ye geldikten sonra iki ciddi problemle karşılaşmıştır. Çünkü Mekke'den Medîne'ye hicret eden sadece kendisi değildir. Yüzlerce Mekkelî inançları uğruna, evlerini, yurtlarını terketmiş ve üzerlerindeki giysilerden başka hiçbir şeylerini almadan Medînelilere sığınmışlardı. Bu yerinden olan insanların problemi çok ani ve yoğun bir şekilde ortaya çıktı; bu insanlara yeni vatan Medîne'nin ekonomik yapısında yer bulmak, çözümü oldukça zor bir problemdi. Biz, yirminci yüzyılda mültecilerin, çok güçlü ülkeler için bile ne denli zor bir problem oluşturduklarını biliyoruz."⁴⁴ Müslümanların içine düştükleri

⁴¹ Meselâ bkz. el-Ankebût 29/56; en-Nisâ 4/97.

⁴² Begoviç, Aliya İzzet, *İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları*, çev. Rahman Ademi, Fide Yay., İstanbul 2010, s. 149. (Bu kaynak metinde yok)

⁴³ Apak, Âdem, "Hiz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medîne'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, Ankara 2007, s. 316.

⁴⁴ Hamidullah, Muhammed (1995). "Hicretten Sonra Medîne'de Hiz. Peygamber'in Davranışlarındaki Hoşgörü", çev. Mustafa Aşkar, *Diyanet İlmî Dergi*, 1995, cilt: XXXI, sayı: 1, s. 4.

durumun farkında olan ve birebir hissedenden Hz. Peygamber, derhal harekete geçmiş ve göçün neden olduğu söz konusu sorunları çözmek amacıyla çeşitli uygulamalarda, yönlendirme ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bazılarında şu şekilde değinmek mümkündür.

1- Ensâr ve Muhâcirler Arasında Kardeşlik: İnsan canlı bir varlıktır ve yaşaması için de yeme, içme, giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bu durum, insanlar için hayatî bir konudur. Bütün varlıklarını Mekke'de bırakarak hicret eden Muhâcirlerin, Medîne'ye vardıklarında barınma problemi ile karşı karşıya kalmaları tabii bir durumdur. Söz konusu problemin çözülememesi ise, hem Muhâcirlerin açlık ve yokluğa sürüklenmesi, hem de toplumda bir takım sorunların ortaya çıkması ihtimalini taşıyan bir durumdur. İşte böyle bir durumun, ekonomik ve sosyal bir krize dönüşmemesi için Hz. Peygamber'in, Medîne'ye hicretten sonra yaptığı ilk önemli iş olan Mescid-i Nebî'nin inşasından sonra, ikinci önemli iş Muhâcirlerin iltica sorununu çözmek ve muhtemel kriz ve sıkıntıların önüne geçmek amacıyla Ensâr ile Muhâcirler arasında kardeşlik tesis etmek olmuştur.⁴⁵ Nitekim bu hadiseye, Kur'ân-ı Kerim'de de *"..Onlar ki (yurtlarından hicret edenleri) barındırdılar ve yardım ettiler; işte onlar, birbirlerinin velisi (yardımcısı, koruyucusu)dirlir"*⁴⁶ âyetiyle işaret edilmiştir. Ensâr örneğine bakıldığında esasen Muhâcirlere/göçmenlere yardım etmek Kur'ânî bir erdem ve övünç kaynağıdır. Zira Kur'ân'da bu hususta Ensâr hakkında şu övgü dolu ifadeler kullanılmıştır: *"Onlardan (Muhâcirlerden) önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar (Ensâr), kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."*⁴⁷

Hz. Peygamber, Muhâcirlerle, Medîneli Müslümanlar arasında tarihte belki de bir başka örneği bulunmayan kardeşlik anlaşması gerçekleştirmiştir. Kardeşlik anlaşması, Hz. Peygamber'in Medîne'ye varmasından beş ay sonra yapılmıştır ve bu anlaşmaya göre 186 Muhâcir ailesi, aynı sayıdaki Ensâr ailesinin yanına yerleştirilmiştir. Ayrıca bu durum, Hayber'in fethine kadar yaklaşık yedi yıl devam etmiştir.⁴⁸

Her kriz beraberinde bir takım fırsat ve kazanımlarda getirmektedir. Hz. Peygamberin Ensâr ve Muhâcir arasında uygulamaya koyduğu kardeşlik anlaşması bu durumun en iyi örneklerinden biridir. Zira sözkonusu anlaşma neticesinde şu olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Müslümanlar birbirlerine îsâr değerini hayata geçirerek muâmelede bulunmaya başlamışlardır. Bir işte ortaklaşa çalışmanın

⁴⁵ Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı vd., İnkılâb Yay., İstanbul 2003, I, 29.

⁴⁶ el-Enfâl 8/12.

⁴⁷ el-Haşr 59/9.

⁴⁸ Sancaklı, Saffet, "Fakirlik ve Zenginlik Hadisleri Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sy.1, Sivas 2001, s. 333.

önemini ve değerini öğrenmişlerdir. Gaye ve hedefleri gerçekleştirmede kolektif çalışmanın önemini kavramışlar ve Müslümanların kardeş olduğu bilincine ulaşmışlardır. Hoşgörü ve anlaşma temeli üzerine diğer dinlerle birlikte yaşanabileceğini idrak etmişlerdir. Zengin kimselerin zorluk ve kriz dönemlerinde fakirlerin ihtiyaçlarını gözetmelerinin gerekli olduğunu öğrenmişlerdir. Malda zekat dışında da verilmesi gereken bir hak olduğunu kavramışlar ve toplumun iktisadî ve sosyal yönünü gözetmenin önemini öğrenmişlerdir. Kriz liderinin maslahatın gerektirdiği şekilde malı dağıtabilme hakkına sahip olduğu anlaşılmıştır. Emek, sermaye gibi hasılat ve ürünün bir parçasıdır. Muzâraa, musâkât ve icâr akitleleriyle ilgili hükümler konulmuştur. Mülkiyete saygı duyulmuştur. Krizlerde yardımlaşma ve dayanışmanın önemini kavramışlardır. Sermaye ve emek arasında mudârebe akdinin meşrûiyeti vs. temin edilmiştir.⁴⁹

2- Toprakların Karşılıksız Muhâcirlere Ektirilmesine Teşvik Etmesi: Hz. Peygamber Ensâr'ın, arazilerini Muhâcirlere muzâraa (ziraat ortaklığı) yoluyla ektirdiklerini görünce toplumda sosyal dengeyi tesis için ve Muhâcirlerin durumlarının iyileşmesi amacıyla arazilerini ya kendilerinin ekmesini, ya karşılıksız ektirmelerini veya boş tutmalarını istemiş ve tavsiye etmiştir. Nitekim bu husustaki rivâyetlerden birinde, sahâbi Câbir'in naklettiğine göre, sahâbîler (Peygamber asrında) arazîleri, mahsûlün üçte biri veya dörtte biri veyahutta yarısı karşılığında ekip biçerlerdi. Bunun üzerine Peygamber *"Kimin tarlası ve toprağı varsa onu ya kendisi eksin, veya onu bir atıyye/bağış olarak versin (ektirsin); bunu da yapmazsa tarlasını (boş) tutsun"*⁵⁰ buyurmuştur.

3- Benî Nadîr Ganimetlerinin/Fey'inin Muhâcirlere Tahsis Edilmesi: Medîne'nin yahudi kabilelerinden Benî Nadîr'in ittifakı bozması üzerine, Hz. Peygamber onları muhasara etmiş ve teslim almıştır. Akabinde Medîne'den sürülmelerine ve mallarının da fey/ganimet olarak müslümanlara bırakılmasına karar verilmiştir. Hz. Peygamber de bu ganimetleri Ensâr'a arasında değil de, ilk Muhâcirler arasında taksim etmiş, Ensâr'dan yalnız fakir olan Sehl b. Huneyf ve Ebû Dücâne'ye ganimetten pay vermiştir.⁵¹

4- Yardımlaşma ve Dayanışmaya Teşvik: Hz. Peygamber, ekonomik krizleri aşmak ve çözmek amacıyla sürekli yoksul ve fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde teşvik edici mesajlar vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde bu duruma şu sözleriyle teşvikte bulunmuştur: *"Müslüman, Müslümanın (din) kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikeye atmaz. Kim din kardeşinin bir ihtiyacını karşılar, Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Her kim (bu dünyada) bir Müslümanın bir*

⁴⁹ Şeyh, İdâretü ve mu'âlecetü'l-izmât fi'l-İslâm, s. 94-95.

⁵⁰ Buhârî, Muzâraa 18; İbn Mâce, Ruhûn 8. Ayrıca bkz. Müslim, Buyû 95.

⁵¹ Abdurrazzâk, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût 1983: V, 358; Ebû Dâvûd, Harac 23; Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Futûhu'l-buldân*, Dâru'l-hilâl, Beyrût 1988, s. 29-30.

sıkıntısını giderirse bu sebeple Allah da onun kıyamet gününün sıkıntularından birini giderir."⁵²

İslâm, normal zamanlarda ve durumlarda yardımlaşma ve dayanışmayı mübah görmüştür. Ancak kriz zamanlarında bu, derhal yerine getirilmesi gereken bir durumdur. Zira geciktirilmesi durumunda insanların zarara uğraması söz konusudur.⁵³ Bir sefer esnasında yiyecek ve binek kıtlığı çekilmesi üzerine Hz. Peygamber fazlasının, ihtiyaç duyanlara verilmesini emretmiştir. Nitekim bu durum rivâyette şöyle anlatılmıştır: "Kimin yanında fazla binit varsa onu biniti olmayana versin. Kimin yanında fazla azık varsa onu azığı olmayana versin" buyurdu. Öyle oldu ki hiç birimizin (sahip olduğu) fazla (mal) da hiç bir hakkının olmadığını zannettik."⁵⁴ Bir başka rivâyette ise Hz. Peygamber bu husustaki bir ifadesi şu şekilde aktarılmıştır: "*Hakikaten Eş'arîler gazada azıklarını bitirirlerken yâhud Medîne'de ailelerinin yiyeceği azaldığında hemen yanlarındaki erzakı bir tek bez içine toplarlar, sonra bir kap içinde (ölçerek) aralarında eşit olarak taksim ederler. Binâenaleyh Eş'arîler bendendir, ben de Eş'arîlerdenimdir.*"⁵⁵

Yoksullara yardım hususunda ashabına en güzel örnekliliği yine Hz. Peygamber sergilemiştir. Nitekim o, daima fakirlere ve muhtaçlara yardım eder, onların ihtiyaçlarını karşılamak için elindeki her şeyi harcardı. Öyle ki kendisine ve ailesine bile yiyecek kalmazdı. Yine Hz. Peygamber'in fakirlere ve muhtaçlara vermede esen bir rüzgar gibi olduğu rivâyet edilmiştir.⁵⁶ Hiç kimse, isteyip de eli boş dönmemiştir. Ne zaman muhtaç biri gelse yiyecekte olduğu kadar giyecekte de onu kendisine üstün tutmuştur. Kısacası en başta bizzat Hz. Peygamber fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda sözleri ve fiilleri ile ashabına örnek olmuş, ashabının da öyle olmasını istemiştir.⁵⁷ Ayrıca Hz. Peygamber yakınlarının yaşadığı ekonomik krizler yerine, diğer insanların ekonomik sıkıntılarını çözmeyi tercih etmiştir.⁵⁸

Bu arada Hz. Peygamber ekonomik sıkıntı ve sorun yaşayan kimselere tanık olduğunda, onların içinde buldukları bu zor sıkıntılı durumlara çare üretmek ve çözüm bulmak için oldukça aceleci bir tutum sergilemiştir. Nitekim İbn Cerîr şöyle anlatmaktadır: "Bir gün Rasullullah ile beraber mescidde otururken bir kabile geldi. Halleri ve görünüşleri çok kötüydü. Üstlerinde yırtık pırtık bir parça vardı, yarı çıplak yalın ayak bir deri bir kemik kalmış, kılıçları boyunlarına asılmış sersefil bir vaziyetteydiler. Onları bu halde gören Rasulullah çok müteessir oldu. Yüzünün

⁵² Buhârî, Mezâlim 3, İkrâh 7; Müslim, Birr 58, Zikr 38; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; Ebû Dâvûd, Edeb 46; İbn Mâce, Mukaddime 17.

⁵³ Şeyh, İdâretü ve mu'âlecetü'l-izmât fi'l-İslâm, s. 75.

⁵⁴ Müslim, Lukata 4; Ebû Dâvûd, 2009: Zekât 32.

⁵⁵ Buhârî, Şirket 1; Müslim, Fezâilü's-sahâbe 167. Eş'arîler, o dönemde bir kabiledir.

⁵⁶ Buhârî, Bed'ü'l-vahy 1, Savm 7, Bed'ü'l-halk 6; Fezâilü'l-Kur'ân 7; Müslim, Fezâil 12.

⁵⁷ Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, III, 255 -257.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, Harâc 19; Edeb 100.

rengi kaçtı ve zihni altüst olarak içeri girdi. Sonra dışarı çıkarak Bilâl'e ezanı okumasını söyledi. Namazdan sonra halka hitap ederek bu kabileye yardım etmelerini istedi."⁵⁹

Hız. Peygamber bu manada yoksullarla dayanışma amacıyla ilk başlarda kurban etlerinin üç günden fazla saklanmasını yasaklamış ve dağıtılmasını emretmiştir.⁶⁰ Toplumda bir yardımlaşma ve paylaşma kültürü oluşturabilmek amacıyla da, insanları yarım hurma dahi olsa ellerindekini yoksullarla paylaşmaya teşvik etmiştir.⁶¹

5- Ashab-ı Suffe: Hız. Peygamber, Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde barınacak bir yer bulamayanların ve kimsesizlerin kalacağı bir yer ihdas etmiştir ki buraya Suffe denilmektedir. Muhâcirlerin sayısı oldukça artınca, artık Ensâr'ın Muhâcirleri ihtiyaçlarını karşılamaya gücü yetmemiştir. Zira Medîne'ye hicret/göç eden fakir, zengin, evli ve bekâr kimselerin sayısı gün geçtikçe artıyordu. Bu durumda barınacak bir yer bulmada güçlük çekenler Mescid-i Nebevî'deki suffe'de iskan ediyorlardı. Medîne'ye gelen bir Muhâcir, öncelikle Hız. Peygamber'le buluşuyor, O da yeni gelen bu Muhâcire bakması için birine yönlendiriyordu. Misafir edecek birinin bulunamaması durumunda geçici olarak Suffe'de misafir olarak kalıyordu Nitekim Hız. Peygamber'e gelerek müslümanlığını ve bağlılığını bildiren yabancı heyetler de Suffe'de misafir olarak kalıyorlardı.⁶²

Hadislerde nakledildiğine göre Hız. Peygamber'e bir sadaka (zekât) gelmesi durumunda, onu olduğu gibi hemen Suffe'de kalanlara gönderir, yine kendisine bir hediye geldiğinde, onlara haber göndererek onlarla birlikte yerd. Onların her türlü hallerinden haberdar olurdu ve yakinen takip ederdi.⁶³ Hız. Peygamber zaman zaman suffe ehlinin yanında yiyeceği bulunan kimseler tarafından yemeğe götürülmesini de isterdi. Bir defasında Ebubekir üç kişiyi, Hız. Peygamber ise on kişiyi götürmüştür.⁶⁴ Hız. Peygamber göçmenlerin ve suffe ehlinin ihtiyaçlarını karşılamaya daha bir öncelik tanımış, bu durumda onların ihtiyaçlarını, ailesinin ihtiyaçlarına tercih etmiştir. Bir defasında Medîne'ye hizmetçi ve köleler getirilmiş, bunun üzerine el değirmeniyle un öğütmekten elleri kabarmış ve yaralanmış olan Hız. Fatıma, babası Hız. Peygamber'e gelerek hem de ellerini göstererek bir hizmetçi istemiş, Hız. Peygamber de cevâben kızına şöyle demiştir: "*Allah'a andolsun ki, Suffe ehli açlık ve sefâlet içerisindeyken, onları bırakıp size veremem. Onlara harcayacak hiçbir şey*

⁵⁹ Müslim, Zekât 69.

⁶⁰ Buhârî, Et'ime 27, Edâhî 16; Müslim, Edâhî 28; Tirmizî, Edâhî 14; Ebû Dâvûd, Edâhî 10; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, *Sunenu'n-Nesâî (el-Muctebâ mine's-sunen)*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebu'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 1986, Edâhî 37.

⁶¹ Buhârî, Edeb 34, Zekât 1, Rikâk 49, 51, Tevhîd 36; Müslim, Zekât 66-70; Tirmizî, Zühhd 37, Kıyâmet 1; Nesâî, Zekât 63-64; İbn Mâce, Mukaddime 13, Zekât 28.

⁶² Sallâbî, Ali Muhammed, *Siyer-i Nebî*, çev. Sadullah Ergün vd., Ravza Yay., İstanbul 2014, I, 544-545.

⁶³ Buhârî, Rikâk 17.

⁶⁴ Buhârî, Menâkıb 25; Müslim, Eşribe 32.

bulamıyorum. Sadece onları satıp, paralarını onlar için harcayacağım."⁶⁵ Hz. Peygamber, bunun yerine Hz. Fatıma ve Ali'ye bazı tesbihatlarda bulunmayı önermiş ve öğretmiştir.⁶⁶

V. Hz. Peygamber'in Kendi Döneminin Göçleriyle İlgili Çözüm ve Önerilerinin Günümüze Sunabileceği Katkıları

Hz. Peygamber döneminde cereyan eden göçler ile özellikle günümüzde yaşanan Ortadoğu kaynaklı göçlerin sebepleri arasında birtakım farklar bulunmaktadır. İslâm'ın ilk yıllarında müslümanlar, özellikle din ve inanç uğruna göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak sonuçta yaşama hakkının tehlike arz etmesi bakımından her iki göç arasında benzerlikler de söz konusudur. Dolayısıyla netice itibarıyla her ikisi de birer hicretten ve yaşadıkları yurtları terk etmekten ibârettir.

Diğer bir taraftan, her iki hicret hâdisesi arasında göçe karar verilmesi, izlenecek yöntemler ve hedefler bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Hz. Peygamber hicretin kaçınılmaz olduğunu farketmesi ve vahiyle izin verilmesi üzerine, müslümanların düzenli ve güvenli şekilde hicret etmelerini temin etmiş, bu hususta planlar yapmış ve önemli tedbirler almıştır. Günümüzde komşu ülkelerden ülkemize ve batı ülkelerine yönelen göç dalgası, hiç beklenmedik anda, olağanüstü şartlarda, hazırlıksız, tedbirsiz, plansız ve kontrolsüz bir şekilde gerçekleşmektedir. Daha kitleler göç edeceği ülkelere ve topraklara ulaşmadan göç yollarında ve denizlerde telef olmakta, kendi ülkelerinde ölümlerden kaçarken ölümlere yakalanmaktadır. Kezâ göçe maruz kalan kitlelere dün olduğu gibi bugün de sıcak bakılmamakta ve yeterince kucak açılmamaktadır. Bu hususta ilk müslümanlar ile günümüzde göçe maruz kalan kitleler arasında yine benzerlik vardır. İlk müslümanlara dostça yaklaşan ve onları kabul edebilecek ülke ve topluluklar, Necaşî'nin ülkesi Habeşistan istisna tutulursa hemen hemen hiç yoktu. Zira başta müşrik kabileler olmak üzere Hıristiyanlar ve Yahudiler müslümanlara düşmanlık beslemekteydi. Bu sebeple Hz. Peygamber, güvenli bir göç mekanı olarak ilk önce Necaşî'nin ülkesini önermiştir. Yine Medîne'ye hicretten önce de Medînelilerle görüşmesi, Akabe beyatlarında onlardan söz alması üzerine Medîne'ye göç başlamıştır. Günümüzde Ortadoğulu göçmenlere ve mültecilere karşı ise başta ülkemiz dahil olmak üzere birkaç İslâm ülkesi hariç, diğer ülkeler özellikle batılı ülkeler tarafından pek kucak açılmamakta ve rahatsızlık duyulmaktadır. Ancak yaşanan göç dalgasının kendi ülkelerine bir sorun ve probleme sebebiyet vermemesi amacıyla, diğer ülkelere bir takım maddi yardımlarda bulunmakta, söz konusu göçmen ve mültecilerin örneğin ülkemizde kalması istenmektedir.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2001, II, 202-203; Ebû Dâvûd, Harâc 19; Edeb 100.

⁶⁶ Buhârî, Humus 5.

Hız. Peygamber'in göç sorununun çözümüne yönelik öneri ve uygulamaları, günümüz benzer sorunlarının çözümüne de katkı sunabilecek bir değer ve nitelik arz etmektedir. Bunlardan bazılarını şu şekilde ifade edebilmek mümkündür.

1- Göçmenlerle Hukûkî Sözleşmeler Yapılmalıdır: Hız. Peygamber Mekkeli Muhâcirlerin Medîne'ye göç ederek yerleşmesinin, Medîne'nin sakinleri arasında bazı sorun ve krizlere yol açmasını ihtimal ve imkân dahilinde olduğunu öngerek, vakit kaybetmeden bir takım adımlar atmuş ve önlemler almıştır. Medîne sözleşmesini ve kardeş aile uygulamasını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Şu halde Hız. Peygamber'in daha krizler patlak vermeden, bu hususta öngöründe bulunduğu ve öngörüyle hareket ettiği anlaşılmaktadır. "Hız. Peygamber Medîne'ye geldiğinde hem Müslümanları inanç birliği altında toplamak, hem de şehirdeki kabile esaslı bölünmüşlüğü'nün bir kısmını ortadan kaldırmak için ilk adım olarak Medîneli ve Mekkeli Araplardan oluşan Müslümanları Ensâr-Muhâcir kardeşliği altında bir araya getirmişti. Ancak burada Yahudileri de içinde alan bir yönetim biçiminin oluşturulması gerekiyordu. Hız. Peygamber bunu gerçekleştirmek için şehirde yaşayan diğer din ve milletlere mensup insanların hak ve sorumluluklarını da ihtiva eden bir sözleşme metni tanzimine karar verdi. Bu metin, Müslüman olsun veya olmasın, Medîne halkının tamamının karşılıklı hak ve sorumluluklarını ortaya koymalı ve bütün tarafların mutabık kalacakları hukuki bir zemin teşkil etmeliydi. Aksi takdirde şehirde düzen ve güvenlik bahsetmek mümkün olmazdı."⁶⁷ Zira bir topluluk bir başka şehir ve ülkeye göç ettiğinde veya sığındığında, söz konusu şehir veya ülkenin sakinleri nezdinde bir takım rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Nitekim Medîne'de yaşayan Yahudi kabileleri Hız. Peygamber ve arkadaşlarının hicretinden rahatsızlık duymuşlardır. "Benî Kaynuka, Benî Kureyza ve Benî Nadîr adı altında üç kabileye ayrılan yahudiler site ve çevresinin hemen hemen bütün ekonomik ve ticari hayatını kontrol ediyorlardı. Evs ve Hazrec gibi arap kökenli kabilelerin Mekke'den hicret eden Hız. Muhammed ve arkadaşlarıyla birleşip her türlü ayrıcalık fikrini dışarıda bırakan yepyeni bir siyasi ve toplumsal yapılanma ile devlet kurmaları, onların çıkarlarını zedeleyen bir gelişmeydi."⁶⁸ Şu halde Türkiye dahil, göçmenlerin ve mültecilerin bulunduğu ülkelerde, söz konusu ülkelerin yönetimleri kendi vatandaşları ile göçmenler ve sığınmacılar arasında, tarafların riayet edeceği hukukî düzenlemelerde bulunmalıdır.

Bu bakımdan göçmenlere vatandaşlık hakkının tanınması bu hususta atılması gereken önemli adımlardan birini teşkil etmelidir. Zira İslâm'da vatandaşlık Medine Anayasasına (623) kadar uzanabilmektedir. Söz konusu bu belge ile Medine şehir devletinin ve yeni toplumun (*ümme*) temelleri atılmış,

⁶⁷ Apak, "Hız. Peygamber'in Hicret Sonrası Medîne'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", s. 320.

⁶⁸ Bulaç, Ali, "Asr-ı Saadet'te Siyâsî Olayların Panoraması", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007, I, 305.

böylece Medine'nin yerlilerine, kabilelerine ve yeni göç etmiş olanlara (*muhâcirûn*) koruma güvencesi/emân verilmiş, birbirlerine ve Medine site devletine karşı hak ve sorumluluklar yüklenmiştir.⁶⁹

Bu çerçevede ulus-ötesi vatandaşlık kavramı, ülkemize sığınan, sayıları milyonları geçen topluluklar hakkında da düşünülmelidir. Esasında “*Ulus-ötesi* topluluklar konusundaki araştırmalar, sosyal bilimlerde yeni bir alan sayılmaktadır. Bu kavram en çok göç, etnisite, kültür ve ulusçulukla ilgilidir. 21. yüzyıla girerken ulus devletin en önemli unsurlarından biri olan, üzerinde kurulmuş bulunduğu toprak parçası (national territory) belirli ölçüde önemini kaybetmektedir. Artan coğrafi hareketlilik geçici, devrevi yada yinelenen göçlerin artışı, ucuz ve kolay yolculuklar, yeni teknolojilerin sağlamakta oldukları sürekli iletişim bireyin tek bir ülkeye, tek bir ulusa ait olduğu düşüncesini zayıflatmaktadır. Bu topluluklara mensup bireyler kimliklerini belli bir coğrafyaya bağlı olmaksızın oluşturmaktadırlar. *Ulusötesi* topluluklar iktisadi, siyasi, kültürel ve dini etkinliklerde bulunmakta, faaliyetleriyle buldukları ülke ve göç ettikleri ülke arasında köprü kurmaktadır.”⁷⁰ Nitekim bu durum İslâm'ın konuyla ilgili temel yaklaşımlarıyla da örtüşmektedir. Zira “İslâm'ın dikkate alınması gereken genel özelliklerinden biri de eşitlik standartlarının kabile, millet ve ulus devleti özelliklerini aşan evrensellik iddiasıdır. Çünkü İslâm, milliyetçiliğin temellerini oluşturan bütün ırk, etnik ve kalıtsal kriterlere dayanan ayrımcılığı reddeder. İslâm'da bir kimsenin diğerine üstün olabileceğinin yegâne ölçüsü Allah bilinci ve takvadır.”⁷¹ Bu bakımdan göçmenlere kendi varlıklarını, kültür ve değerlerini muhafaza edebilecekleri imkan ve ortamlar hazırlanmalı, farklılıklar birer zenginlik olarak görülmeli, teoride ve pratikte bir arada yaşamanın imkânı somut olarak ortaya konulmalı ve hayata geçirilmelidir.

2- Göçmenlerle Dayanışma İçinde Olunmalı ve Gelecek Birlikte İnşa Edilmelidir: Hz. Peygamber İslâm medeniyetinin temellerini Ensâr ve Muhâcirlerle birlikte atmış ve kurmuştur. Ensâr ve Muhâcir dayanışması ilk örneğini, İslâm medeniyetinin merkezi konumunu teşkil eden ilk mescidi/Peygamber Mescidini inşasında kendisini göstermiştir. Yine onlar birlikte İslâm'ı müdafaa etmişler ve yaymışlar, birlikte sefere çıkmışlar, cihad etmişler ve bir binanın tuğlaları gibi birbirlerine kenetlenerek hareket etmişlerdir. Şu halde içinde bulunduğumuz süreçte yaşanan göçler sebebiyle, ensâr konumunda olan ülkeler, yurtlarına kabul ettikleri sığınmacılarla ve göçmenlerle birlikte geleceği inşa edebilirler; ilim, teknik,

⁶⁹ Kamali, Mohammed Hashim, “İslâmi Bakış Açısıyla Vatandaşlık Kavramı”, çev. Ercan Eser, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 3 (2013/3), s. 134.

⁷⁰ Bayraktar, Râsim, “Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, c. 12, sayı: 24, s. 120.

⁷¹ Kamali, “İslâmi Bakış Açısıyla Vatandaşlık Kavramı”, s. 137.

tarım, sağlık, eğitim gibi alanlarda buldukları ülkenin gelişimine ortak katkıda bulunabilirler. Özellikle ülkemiz bu durumu çok iyi değerlendirmelidir.⁷²

3- Geleceğe Yönelik Planlamalar Yapılmalı ve Öngörülerde Bulunulmalıdır: Komşu ülkelerden ülkemize yönelen göç dalgası ve ülkemizde bulunan göçmenlerin ne kadar süre kalacağı hususu belirsizliğini korumaktadır. Bu durumda geleceğe yönelik plan ve öngörülerde bulunulmalıdır. Nitekim bir sunumda, göçün normal bir durum ve hayatın bir parçası olduğu ifade edilerek, gelecek yıllarda “uyum süreci”nin yaşanacağı, dolayısıyla ilerleyen yıllarda Hıristiyan bir bakanımızın veya Arapça konuşan bir bakanımızın da olabileceği, hem toplum hem de devlet olarak buna hazırlıklı olmamız gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca aynı sunumda önümüzdeki dönemde entegrasyon politikalarının geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılarak “Mesela Suriye'den göçenler arasında kaç mimar var, onu bile bilmiyoruz?” denilerek Türkiye'ye gelebilenlerin görece eğitilmiş nüfus olduğu ancak bunun tespitinin dahi tam olarak yapılamadığı belirtilmiştir.⁷³ Kısacası göçmenlerin kalıcı olabilecekleri de dikkate alınarak geleceğe yönelik planlar yapılmalı ve adımlar atılmalıdır. Zira “Medeniyetlerin kurulmasında hicretin büyük etkisinin olduğu bir gerçektir. Dünyada meydana gelen büyük değişimlerin hicretle, yani zorunlu nedenlerle gerçekleşen göç hareketleriyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla büyük medeniyetlerin doğuşu, büyük göç hareketleriyle ve göçmenler eliyle gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in ve Müslümanların Mekke'den Medîne'ye hicretini ve akabinde gerçekleştirdiği faaliyetleri yeni bir medeniyet inşasının ilk adımları olarak kabul etmek mümkündür.”⁷⁴

4- Mülteci Kamplarında Ashab-ı Suffe Modelinden Yararlanılmalıdır: İslâm tarihinde ashab-ı suffeyi ilk mülteci kampı veya misafirhanesi olarak kabul etmek de mümkündür. Bununla birlikte Hz. Peygamber Suffe'de kalan göçmen ve kimsesizlerin yalnız barınmalarını sağlamamış, aynı zamanda Suffe'yi bir ilim merkezine dönüştürmüştür. Suffe'de kalanlara başta Kur'ân öğretme gibi dini yönden yetişmeleri sağlanıyordu. Bunlar arasından İslâm'ı tebliğ etmek üzere muallimler gönderiyordu. Şu halde günümüz mülteci ve göçmenlerin sadece barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması ile yetinilmemeli, hem boş zamanlarının değerlendirilmesi hem de eğitilmiş birer birey olarak yetiştirilmeleri

⁷² Bu hususta ülkemize sığınan ve değeri bilinmeyen mülteci bir bilim adamının ülkesinin gelişmesine katkı sunmak üzere ABD Başkanı Obama tarafından ülkesine davet edilmesiyle ilgili bir haber için bkz. <https://zete.com/turkiyede-mimari-proje-cizdirilen-suriyeli-bilim-insanini-obama-abdye-getirtti/>, e.t. 09.04.2016.

⁷³ <http://www.arkitera.com/haber/25826/suriyeli-gocmenler-arasinda-kac-mimar-var-biliyor-muyuz>, e.t. 09.04.2016.

⁷⁴ Apak, “Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medîne'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine”, s. 317.

için faydalı kurs ve programlar düzenlenmeli, eğitim çağında olanlar için ilköğretimden yükseköğretime kadar eğitim almaları sağlanmalıdır.

Hz. Peygamber aynı zamanda bir devlet başkanı sıfatıyla Suffe'de kalan göçmen, kimsesiz ve misafirlerin himayesini ve sorumluluğunu üstlenmişti. Bu da göç meselesine ve göçmenlerin sorunlarının çözümüne birey ve toplumdaki ziyade devletin öncülük etmesi ve sorumluluk üstlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim bizatihi Hz. Peygamber hem göçmenlerle hem de Suffe'de kalanlarla yakından ilgilenmiş, sorunlarına ve ihtiyaçlarına şahit oldukça hemen çözümüne seferber olmuş, çözümüne gücü ve imkânı elvermediği durumlarda toplumu harekete geçirmiştir.

5- Göçmenlerin ve Mültecilerin Çalışmaları ve Kendi Hayatlarını Kazanmaları Sağlanmalıdır: Hz. Peygamber, Ensâr'ın Muhâcirlere yardım ve destekte bulunurken bizatihi yardım eden konumundaki Ensâr'ın mağdur olmasını ve zarara uğramalarını da istememiştir. Nitekim Ensâr'ın Hz. Peygamber'e gelerek hürmalıkların kendileri ile göçmen kardeşleri arasında taksim etmesi şeklindeki tekliflerini, Hz. Peygamber kabul etmemiştir. Bunun üzerine Ensâr, Muhâcirlere kendi ihtiyaç duydukları işlerde kendilerine yardım etmeleri karşılığında, ürünlerine ortak yapmayı önermiş, Muhâcirler de bu teklifi kabul etmiştir.⁷⁵ Dolayısıyla Hz. Peygamber, Ensâr'a ait malların, kendi mülkiyetlerinden çıkarak kendilerine zarar vermeksizin, ancak içinde yardımlaşma ve dayanışmanın bulunduğu bir durum olması kaydıyla Ensâr'ın teklifini kabul etmiştir.⁷⁶ Bu arada Suffe ehlinin hiç çalışmayıp, ihtiyaçlarını hep başkalarının karşıladığı şeklindeki bir kanaat de doğru değildir. Nitekim Suffe ehlinin rızıklarını temin için hayvancılık yapmadıkları halde, hayvan yemi için çekirdek kırdıkları belirtilmektedir.⁷⁷ Bu bakımdan göçmen ve sığınmacıların hangi zaman ve zeminde olursa olsun, bakımlarını daima toplumun üstlenmesi değil, kendilerinin de rızıklarını temin için bir çaba ve gayret içinde olmaları gerekmektedir.

Şu halde günümüzde yaşanan benzer durumlarda da, göçmenler gerektiğinde emeklerini ortaya koyarak geçimlerini ve rızıklarını temin etmeli, her ne kadar iltica ve göç ettikleri ülkeler ve halkları kendilerine yardım etse de, onları yine de mağdur etmemeye ve zarar vermemeye özen göstermeli, taraflar yardımlaşma ve dayanışmayı esas almalıdırlar.

6- Göç Krizine Kardeşlik Bilinciyle ve İnsâniyetle Yaklaşılmalıdır: Hz. Peygamber, ümmeti, devleti ve otoriteyi tanzim etme faaliyetinde yaptığı ilk iş Muhâcir ile Ensâr arasındaki kardeşliğin tesisi olmuştur.⁷⁸ Şu halde Medîne'ye göç, ırk, nesep, bölge gibi farklı özelliklere sahip insanların nasıl bir araya gelerek adeta

⁷⁵ Buhârî, Muzâra'a 5, Hibe 32, Şurût 5, Menâkıbu'l-ensâr 3.

⁷⁶ Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, I, 576.

⁷⁷ Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, I, 548.

⁷⁸ Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, I, 561.

kardeşlik anlayışı içerisinde nasıl yek vücut bir toplum/ümme olacaklarının en güzel örneğini oluşturmaktadır. “Bu kardeşlik bağı öyle bir bağıdır ki, bütün cahiliye ırkçılıkları içinde erimekte ve onunla bütün nesep, renk ve vatan farklılıkları ayaklar altına alınmaktadır. Dolayısıyla İslâm hamiyeti dışında hiçbir hamiyet olamaz. Takvâsı ve mürüvveti ölçü alınmadan, hiç kimse ne geri bırakılır, ne de öne çıkarılır.”⁷⁹ Hz. Peygamber’in kardeşlik anlaşmasını tesis etmesindeki gaye, toplumda birlik, beraberlik ve dayanışmanın sağlanmasıdır. Bu ise ancak inanç/akide üzerine kurulu bir kardeşlik ile tam anlamıyla vücut bulur. Böylece “Kabile ve aşiretin yerini ümme ve millet bilinci almıştır. Sonuçta cahiliye döneminde kabilelerin ittifakı (hîlf) ile birbirlerine destek veren kabile mensupları artık din kardeşliği temelinde ortak hareket eden mü’minler haline gelmişlerdir” (Apak, 2007: 318).

İslâm toplumunun güçlü olması ve birlikte büyük idealleri başarabilmesi için öncelikle kardeşlik bilinciyle birbirlerine bağlanmaları gerekmektedir. Birbirlerine karşı haset ve husumetle değil, dayanışma ve yardımlaşma ruhuyla hareket eden toplumlar hem daha mutlu, hem de daha güçlü olurlar. Zira geçen yüzyılın başında İslâm ümmeti ve toplumu, ulusal kimlikler ve farklılıklar kullanılarak birbirinden koparılmış ve ayrıştırılmıştır. Şu halde takriben bir asır sonra özellikle Ortadoğu’da yaşanan göç dalgası, parçalanmış ümme bilincinin yeniden tesis edilmesi ve dirilmesi gibi olumlu gelişmelerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Nitekim yaklaşık beş yıldır en yoğun göçmen nüfusun yaşadığı Kilis ili örneği, göçmenler ile Ensâr konumundaki yerli nüfus arasında ciddi manada bir olumsuzluğun yaşanmaması, birbirlerini kabul etmeleri ve bir arada yaşama iradesi sergilemeleri dikkat çekici bir durumdur. Şuan itibarıyla yoğunluk arz etmese de, günümüz göç hadiselerinde zaman zaman göçü kabul eden ülke vatandaşları ile göçmenler arasında farklı sebeplerle anlaşmazlık ve sorunlar yaşanabilmektedir. Bu durumda meseleye inanç temelinde yaklaşılması elzemdir. Özellikle ülkemiz nüfusunun ve göçmenlerin ortak inanç ve değerlere sahip olması daima göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı inançlara mensup göçmenlere ise insanî bir yaklaşım sergilemekten de uzak durulmalıdır.

7- Göçmenler, Ülkelerine Geri Dönme İdealiyle Yaşmalıdır: Hz. Peygamber ve müslümanlar Medîne’ye değerleri uğruna göç etmişler, kendi değerlerini yaşamının yanında, yaymayı da temel gaye ve emel edinmişlerdir. Şu halde her ne kadar Ortadoğudaki nüfusun göçe maruz kalma sebebi, daha çok güvenlik amacıyla olsa da, yine de göçmenler sığındıkları ülkelerde kendi kimlik ve değerlerinden ödün vermeden yaşamaları önem arz etmektedir. Medîne’ye hicret, Medîne’nin ve Arap yarımadasının İslâmlaşmasına zemin hazırladığı gibi, değişik ülke, şehir ve bölgelere göç eden göçmen ve mültecilerin, en azından kendilerinin değerlerine bağlı hareket etmesi, zamanla bazı İslâmî değerlerin söz konusu ülke ve

⁷⁹ Sallâbi, *Siyer-i Nebî*, I, 563.

bölgelerde kök salacağını ve hayat bulacağını söylemek mümkündür. Yine göçmenlerin anavatanları olan ülkelerinin geleceği ile yakından ilgilenmeleri ve güvenli bir ortamın yeniden tesis edilerek ülkelere geri dönmelerinin de yolunu aramaları gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmalarda bulunmaları, haklarını savunacak birlik ve organizasyonlar oluşturmaları gerekmektedir. Hz. Peygamber kendilerine zulüm ve baskı uygulamak suretiyle kendi şehirlerini terketmek zorunda bırakanlara, Mekke'yi fethettiğinde afla yaklaşmış, onlardan intikam almayı düşünmemiş, kin gütmemiş ve husumet beslememiştir. Şu halde ülkelerinden ayrılmak ve göçmek zorunda kalan kitleler, yarın bir geri dönüş söz konusu olduğunda, idâre ve kontrol ellerine geçtiğinde benzer nebevî yaklaşımı sergilemelerinin daha isabetli olacağını söylemek mümkündür.

Hz. Peygamber daima geleceğe odaklandığı için geçmişte kendisiyle ve müslümanlarla ilgili sorunlara ve olumsuz hadiselerle bakarak, bunu yapanlara olumsuz bir yaklaşım sergilememiştir. Örneğin Mekke'nin fethinde kendisini ve Müslümanları göç etmek zorunda bırakan müşriklere afla yaklaşmıştır. Daha doğrusu Hz. Peygamber, krizlerin çözümünde devr-i sabık anlayışıyla hareket etmemiştir. Oysa onlar, Hz. Peygamber'in kendilerini önceki yaptıklarının bir karşılığı olarak korkuyla cezalandırmasını bekliyorlardı. Ancak Hz. Peygamber onlara "Ben ancak size kardeşim Yusuf'un dediğini diyorum" demiş ve onlara "Yûsuf şöyle dedi: "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir."⁸⁰ âyetini okumuştur.⁸¹

8- Göçmenlerin, Psikolojik Durumları Dikkate Alınmalıdır: Göç olgusunu, özellikle zorunlu göçleri birey ve toplumların karşılaştığı önemli kriz durumlarından biri olarak değerlendirmek mümkündür. Göçe maruz kalan kimseler, ekonomik, sosyal ve siyasî yönlerden olduğu gibi psikolojik açıdan da ciddi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Zira "Bir göçmenin yaşı, cinsiyeti, göç nedeni, üyesi olduğu toplumsal sınıf, eğitim düzeyi ve kültürel geçmişi ne olursa olsun ve ülkede kalma süresi ne kadar olursa olsun göçmenlik durumundan dolayı, onun iç dünyasında bir takım değişiklikler meydana gelir."⁸² Nitekim bir araştırmada göçmenlerin yabancılaşma, yalnızlık, boşluk, özlem, kişilik sorunu, köksüzlük, anavatanında kazandığı değer yargılarının ve anadilinin aşağılanması, aşağılık duygusu, kuşkuculuk, kırgınlık, suçluluk ve ön yargı gibi sorun ve duygular gibi

⁸⁰Yusuf 12/92.

⁸¹ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sünenü'l-kubrâ*, thk. H. Abdulmun'im Şelebî, Müessesetu'r-risâle, Beyrût 2001, X, 154; Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Ruşdî es-Sâlih Mulhis, Dâru'l-Edülüs, Beyrût, (tsz.), II, 121; İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled, *el-Emvâl*, thk. Şakir Zîb Feyyâz, Merkezu'l-Melik Faysal, es-Suûdiyye 1986, 201. Tahric ve değerlendirmesi için bkz. Zeylaî, Cemâluddîn Abdullah b. Yusuf, *Tahrîcu'l-ehâdisi ve'l-âsârü'l-vâkıati fi Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zenahşerî*, Dâru İbn Huzeyme, 1994, II, 178.

⁸² Şahin, Cengiz, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 21, sy: 2, Ankara 2001, s. 64.

duygular yaşadıkları ifade edilmiştir.⁸³ Göçmenleri dışlayıcı ve zarar verici davranışlar insanî ve İslâmî birer yaklaşım değildir. Bu hususta empatiye dayanan bir tutum sergilenmelidir. Göçmen olsun veya olmasın, kişinin hakiki imana ve erdeme ulaşabilmesi için kendisi için istediğini mü'min kardeşi için de istemelidir. Bu imanın ve dinin bir gereğidir. Zira Peygamber (sas): *"Sizden hiç biriniz kendisi için istediğini mü'min kardeşi için de istemedikçe imanun kemaline ermiş olamaz"*⁸⁴ buyurmuştur.

9- Göç Sorununun Çözümünde İslâm Ülkeleri Daha Fazla İnisiyatif Almalıdır: Göç dahil İslâm dünyasının karşılaştığı krizleri çözebilmesi için özgüvenini yeniden kazanması gerekmektedir. Buna da öncelikle içine düştüğü düşünce krizinden çıkmakla ve kurtulmakla başlamalıdır.

Hız. Peygamber göç dahil tüm sorunları kendi liderliğinde ve kontrolünde çözüme kavuşturuyor ve yönlendiriyordu. Bu bakımdan başkalarının bizim sorunlarımızı, bizim lehimize çözebileceklerine ümid bağlamak boş bir beklenti ve temenniden ibârettir. Hız. Peygamber ümmetin kontrolünü başkalarının inisiyatifine terketmemiştir. Ancak Ebu Süleyman'ın da ifade ettiği üzere ümmetin kontrolü düşmanlarının eline geçtiğinde toplum da siyasî liderlik de çökmüştür.⁸⁵ Bugün göç dahil müslüman toplumların karşılaştığı, ekonomik, siyasî, hukukî, askerî vs. sorunlarını çözebilmesi için müslüman entellektüellerin, siyasî aktörlerin ve liderlerin, ithal değil kendilerine özgün çözümler üretmeleri, ümmetin idâresini ve kontrolünü yeniden üstlenmeleri gerekmektedir. Müslüman ülkeler bugün bırakınız dünyaya kendi ülkelerine dahi hakiki manada hakim değildir. Güçlü ve söz sahibi ülkelerin kendileri hakkında alacakları kararlarla hayatta kalabilecek bir görüntü çizmektedirler. Egemen güçler ve ülkelerin hak ve hukuk anlayışı, kendi lehlerine, ama özellikle müslüman, mazlum ve zayıf ülke ve toplumların aleyhine işleyen bir mekanizmadan ibârettir. Gerektiğinde darbeleri desteklemekte, istediği terör örgütlerini, birer terör örgütü olarak görmemektedir.

10- Göçmenlerle, Vatandaşlar Arasında Çıkan Sorunlara Önceden Önlem Alınmalı, Bir Sorun Yaşanması Durumunda Büyümeden Önlenmelidir: Hız. Peygamber döneminde, Ensâr ve Muhâcirler arasında münafıkların tahrikiyle zaman zaman bazı sorun, tartışma ve gerginlikler yaşanmış, Hız. Peygamber bu tür durumlardan haberdar olur olmaz, söz konusu sorun ve krizlere anında müdahalede bulunmuş ve büyümeden önlemiştir.

Hız. Peygamber döneminde yaşanan bir hadiseyi Câbir şöyle anlatmaktadır: Biz Peygamber'in beraberinde gazveye (Mureysî seferine) çıkmıştık. Muhâcirlerden birtakım insanlar da toplanmış, Peygamber'in beraberinde sefer etmişti. Hattâ

⁸³ Şahin, agm., s. 64-65. Bu hususta ayrıca bkz. Tuzcu, Ayla, Bademli, Kerime, "Göçün Psikososyal Boyutu", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2014; 6 (1): 56-66.

⁸⁴ Buhârî, İmân 13.

⁸⁵ Ebû Süleyman, *Müslüman Aklın Krizi*, s. 44.

Muhâcirler (Ensâr'dan) çok oldular. Muhâcirlerden şakacı bir kimse vardı. Bu zât Ensâr'dan birisine (şaka olarak) vurmuştu. Ensârî bundan aşırı derecede öfkelenmişti. Nihayet (kavga başladı) iki taraf da kendi kabilelerini imdada çağırdılar. Ensâr'dan olan kimse: 'Ey Medîneliler, yetişin! diye feryâd etti. Muhâcir şakacı da: Ey Muhâcirler, yetişin! diye bağırды. Bu sesler üzerine Peygamber çıktı ve: "Câhiliyet ahâlîsinin çığılı ile bağırarak ne oluyor?" buyurdu. Sonra da: "Onların derdi nedir (neden câhiliyet âdetiyle çağırıyorlar?)" diye sordu. Bir Muhâcir'in Ensâr'dan birisine şaka ile vurduğu kendisine haber verilince Hz. Peygamber: "O Câhiliyet çığılını bırakınız! Soyunu çağırarak (onunla hakk kazanmak) kötü bir şeydir" buyurdu. (Münafıkların başı olan) Abdullah b. Ubeyy b. Selûl de: 'Şunlar bizim Medîne halkı üzerine Muhâcirler'i ayaklandırmak mı istiyorlar? Yemîn olsun eğer biz Medîne'ye dönüp varırsak, Medîne'nin en azîz olanı, onlardan en zelîl olanını, elbette ve muhakkak Medîne'den çıkaracaktır' dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, İbn Übeyy için: 'Ey Allah'ın Elçisi! Şu habîsi öldürmez miyiz?' dedi. Peygamber: "İnsanlar 'Muhammed kendi arkadaşlarını öldürtür oldu' diye dedikodu etmesin!" buyurdu.⁸⁶ O vakit, bu hassas durumu ustaca ele alan ve her iki tarafı yatıştıran Hz. Peygamber'in müdahalesi olmasa, bu hadise, Ensâr ve Muhâcirler arasında bir savaş başlatabilir ve müslümanların bütünlüğünü parçalayabilirdi. Muhammed (sas) bu hadise üzerine O gün ve gece boyunca sabaha kadar ve ertesi gün de güneş iyice kızdırıncaya kadar askerlerle beraber yürüdü. Ondan sonra ancak mola verdi ve sahabe yere uzanır uzanmaz uyuyakaldılar. Askerlerin zihinlerini, önceki gün meydana gelen olaydan başka bir yöne çekmek akıllıca bir davranıştı.⁸⁷ Dolayısıyla bu durum günümüz için de söz konusu olup, benzer durumlarda sorunların büyümesine engel olan tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

Sonuç

Tarih boyunca insanlar, toplumlar ve devletler farklı sorun ve krizlerle karşılaşmış olup, yaşadığımız çağda da benzer ve farklı krizlere muhatap olunabilmektedir. Nitekim gelecekte de bir takım krizlerin yaşanacağını tahmin etmek, daima imkân ve ihtimal dahilindedir. Bu sebeple krizsiz bir dünyada yaşamak insanlık için hemen hemen imkânsız bir durumdur. Şu halde krizler kaçınılmaz olduğuna göre, yapılması gereken krizlere karşı önlem almak, krizlere çareler üretmek ve krizleri en az kayıpla aşabilmeyi başarabilmektir. Bu düşünceden hareketle, modern zamanlarda krizlerle mücadele konusunda önemli çalışmalar yapılmış, teoriler geliştirilmiş ve zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Krizlerle mücadele her ne kadar kriz yönetimi biliminin temel alanı olsa da, krizlerle mücadeleye İslâm'da da büyük bir ehemmiyet verilmiştir. Zira bütün ilâhî dinler gibi İslâm'ın da temel gönderiliş gayesi, insanlığın her iki dünyada mutluluğunu ve kurtuluşunu temin etmektir. İslâm'ın insanlığa getirdiği bütün

⁸⁶ Buhârî, Menâkıb 9.

⁸⁷ Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, I, 538.

ilke, esas ve tavsiyeler insanlığın dinî, ahlakî, toplumsal, siyasî, hukukî, ticarî vs. sorunlarına yönelik birer çözümden ibâettir. Bu bakımdan kriz yönetimi ve krizle mücâdele hususunda İslâm, son derece önemli ilke ve öneriler sunmaktadır. Günümüzde insan, toplum ve devletler muhtelif sorun ve krizlerle dolu bir ortamda varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda bölgemizi yakından ilgilendiren sorun ve krizlerden biri de Ortadoğu'da yaşanan iç çatışmalardan kaynaklanan göç sorunu ve krizidir. Söz konusu krizden etkilenen milyonlarca insan göçmen ve mülteci konumuna düşmüş bulunmaktadır. Dolayısıyla ortada ciddi bir göç sorunu bulunmakta ve çözüm beklemektedir. Sorunun çözümüne sunabileceği katkılar açısından Hz. Peygamber'in göç sorununa ve çözümüne ilişkin ortaya koyduğu yaklaşım ve yöntem de oldukça önem arz etmektedir. Zira bizatihi kendisi ve ilk müslüman arkadaşları göçe maruz kalmış ve göçün getirdiği sıkıntıları birebir yaşamışlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber, her konuda olduğu gibi göç sorunu hususunda da örnek bir konuma sahiptir. Bu bakımdan O'nun krize bakışı ve kriz yönetim anlayışı örnek ve evrensel bir niteliği haizdir. O, sorun ve krizlere olumsuz bir yaklaşım sergilememiş, krizleri en az zararla aşmaya çalışmış, krizleri fırsatlara çevirmiş, krizlere önceden önlem ve tedbir almış, sorunların çözümünde yeri geldiğinde esnek bir tutum sergilemiş, öncelikleri dikkate almış, duâ ve tevekkülün yanısıra daima hâdiselerin sebep ve neticelerine bağlı kalarak (esbâba tevessül) hareket etmiştir. Hz. Peygamber göçmenlerin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiş, bu çerçevede kardeşlik anlaşması, Medîne sözleşmesi, yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik ve ashâb-ı suffe gibi uygulamalarda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in göç sorununa ilişkin öneri ve uygulamaları günümüz için de önemini korumaktadır. Hz. Peygamber'in söz konusu uygulamalarından çıkarılan sonuç ve tespitlere göre; günümüzdeki göç sorunlarının çözümü için, göçmenlerle hukukî sözleşmeler yapılmalı, göçmenlerle dayanışmaya ve geleceği birlikte inşa etmeye önem verilmeli, geleceğe yönelik planlamalar yapılmalı ve öngörülerde bulunulmalı, mülteci kamplarında ashâb-ı suffe modelinden yararlanılmalı, göçmenlere kendi hayatlarını sürdürebilecek imkânlar tanınmalı, göçmenlere kardeşlik bilinciyle ve insaniyetle yaklaşılmalı, göçmenlere bir gün ülkerine geri dönebilme ideali kazandırılmalı, göçmenlerin içinde buldukları psikolojik durumlar göz önünde bulundurulmalı, göçmenler ile vatandaşlar arasında çıkan sorun ve krizlere önceden önlemler alınmalı ve ortaya çıkması durumunda büyümeden önlenmeli, en önemlisi Ortadoğu kaynaklı göç sorunun kalıcı çözümü için İslâm ülkeleri daha çok inisiyatif almalıdır.

KAYNAKÇA

- ABDURRAZZÂK, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm (ö. 211/826), *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebu'l-islâmî, Beyrût 1983.
- AFZALUR RAHMAN, *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı vd., İnkılâb yay., İstanbul 2003.

- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2001.
- APAK, Âdem, "Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medîne'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları*, Ankara 2007.
- AŞMÂVÎ, Muhammed İbrâhim, "Fıkhu't-tahtît li'l-mustakbel fî dav'î's-sünne ve's-sîre", *el-İstişrâf ve't-tahtîti'l-müstakbelî fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Dubai 2011.
- BAYRAKTAR, Râsim, "Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, c. 12, sayı: 24, ss. 109-126.
- BEGOVİÇ, Aliya İzzet, *İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları*, çev. Rahman Ademi, Fide yay., İstanbul 2010.
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), *Futûhu'l-buldân*, Dâru'l-hilâl, Beyrût 1988.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenu'l-kubrâ*, thk. M. Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût 2003.
- BİLÂL, Yahya, "Nusûs kavâ'idîyye fi's-sünneti'n-nebeviyye li-idâreti'l-ezmât", *el-İstişrâf ve't-tahtîti'l-müstakbelî fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Dubai 2011.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*, thk. M. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru tavki'n-necât, 2002.
- BULAÇ, Ali, "Asr-ı Saadet'te Siyâsî Olayların Panoraması", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007.
- ÇELİKKAN, Osman, "Uluslararası Kriz Yönetimi", *Krizler ve Kriz Yönetimi*, Barış kitap, Ankara 2012.
- CEMEL, Sıddîka Muhammed Süleyman, *el-Hedyu'n-nebevî fî idâreti'l-ezmâti'l-ictimâ'îyyeti'l-âmmе*, el-Câmiatu'l-Ürdüniyye, Ammân 2008.
- DEMİRCİ, Ahmet Emre, "Örgütsel Krizlere İlişkin Algısal Farklılıklar", (Sümer, Haluk & Pernsteiner, Helmut *Kriz Yönetimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009 içinde).
- EBÛ DÂVÛD, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünenu Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnâvût, M. Kâmil Karabellî, Dâru'r-risâleti'l-alemiyye, 2009.
- EBÛ SÜLEYMAN, Abdulhamid, *Müslüman Aklın Krizi*, çev. Yasemin Savur, Mahya yay., İstanbul 2012.
- EZRAKÎ, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Mekkî (ö. 250/864) *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Ruşdî es-Sâlih Mulhis, Dâru'l-Edülüs, Beyrût, tsz.
- FİLİZ, Erdinç, *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*, Alfa Aktüel Yay., İstanbul 2007.
- HADÂRÎ, Hadârî, Meş'al Muhammed, *İdâretu'l-ezmât fî ilmi'-idâreti'l-muâsır ve inikâsâtihâ fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Mısır, tsz.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul 1990.

- _____, "Hicretten Sonra Medîne'de Hz. Peygamber'in Davranışlarındaki Hoşgörü", çev. Mustafa Aşkar, *Diyanet İlmî Dergi*, 1995, cilt: XXXI, sayı: 1, s. 3-11, Ankara 1995.
- HARÂİTÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer es-Sâmirî (ö. 327/939), *Mekârimu'l-ahlâk*, thk. Eymen Abdülcebîr, Dâru'l-âfâkı'l-arabiyye, Kahire 1419/1999.
- İBN HİŞÂM, Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (ö. 218/833), *es-Sîretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd., Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 1955.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/887), *Sünenu İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- İBN ZENCEVEYH, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled el-Horasânî (ö. 251/865), *el-Emvâl*, thk. Şakir Zîb Feyyâz, Merkezu'l-Melik Faysal, es-Suûdiyye 1986.
- KAMALÎ, Mohammed Hashim, "İslâmî Bakış Açısıyla Vatandaşlık Kavramı", çev. Ercan Eser, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 3 (2013/3), ss. 133-171.
- KEYLÂNÎ, Abdullah İbrahim, *İdâretu'l-ezme, mukârabetu't-turâs ve'l-âhar, Kitâbu'l-Ümme*, sayı: 131, yıl: 29, Katar 2010.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, thk. M. Fuâd Abdülhakî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût 1991.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), *Sünenu'n-Nesâî (el-Muctebâ mine's-sünen)*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebu'l-matbûâtî'l-islâmiyye, Halep 1986.
- _____, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), *es-Sünenu'l-kubrâ*, thk. H. Abdulmun'im Şelebî, Müessesetu'r-risâle, Beyrût 2001.
- ÖNKAL, Ahmet, "Hicret", *DİA*, TDV yay., İstanbul 1998, XVII, 458-462.
- SALLÂBÎ, Ali Muhammed, *Siyer-i Nebi*, çev. Sadullah Ergün vd., Ravza yay., İstanbul 2014.
- SANCAKLI, Saffet, "Fakirlik ve Zenginlik Hadisleri Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.V, sy.1, Sivas 2001, s. 331-378.
- ŞAHÂTA, Huseyn Huseyn, *İdâretu'l-ezmâti'l-iktisâdiyye (mevâkif min hayâti'r-rasûl (sas))*, Külliyyetu't-Ticâre Câmîiatu Ezher, tsz.
- ŞAHİN, Cengiz, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 21, sy: 2, Ankara 2001.
- ŞEYH, Susan Sâlim, *İdâretu ve mu'âlecetu'l-ezmât fi'l-İslâm*, Dâru'n-neşr li'l-câmiât, Mısır 2003.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra (ö. 279/892), *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1998.
- TUTAR, Hasan, *Kriz ve Stres Yönetimi*, Seçkin yay., Ankara 2011.
- TUZCU, Ayla, Bademli, Kerime, "Göçün Psikososyal Boyutu", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2014; 6 (1), ss. 56-66.

- ZEYLAÎ, Cemâluddin Abdullah b. Yusuf (ö. 762/1360), *Tahrîcu'l-ehâdîsi ve'l-âsârı'l-vâkıati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, Dâru İbn Huzeyme, 1994.
- <https://zete.com/turkiyede-mimari-proje-cizdirilen-suriyeli-bilim-insanini-obama-abdye-getirtti/> e.t. 09.04.2016.
- <http://www.arkitera.com/haber/25826/suriyeli-gocmenler-arasinda-kac-mimar-var-biliyor-muyuz> e.t. 09.04.2016.